Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ВИДАВНИЦТВО
»Українська Критична Думка«
1945

Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИИ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ВИДАВНИЦТВО
»Українська Критична Думка«
1945

З м і с т

I.

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДУ Л.УКРАЇНКИ.

Ще за життя Л.Українки її творчість звернула на себе увагу визначних наших літературознавців, але хоча маємо ряд статей присвячених їй, а по її смерти в році 1913 ряд посмертних згадок, одначе за її життя наша критика не зуміла оцінити велитенського значіння її творчости. Єфремов, у своїй двох томовій "Історії українського письменства" якось дуже блідо освітлює творчість Ларіси Косач і можна сміливо сказати, не розуміє її краси та глибини. Щойно в 1922 році Д.Донцов у своїй короткій синтетичній статті: "Леся Українка, поетка українського рісорджіменту" відкриває нам справжню Лесю Українку і приковує до неї на довго увагу мистців, критиків а з ними й аматорів рідного слова. Правда, слід признати, що одні не хочуть свідомо погодитися з тим освітленням творчости

поетки, яке подає Д.Донцов, а другі щиро не розуміють його. Д.Донцов, як я вже сказав, дав синтезу найяскравіших і найвластивіших поглядів Л.Українки, не підкреслюючи при тому, навіть цілком не порушуючи, так би мовити "моменту хронольоґічного". Це очевидячки дало можливість Драй-Хмарі, Музичці і ріжним Корякам та Василенкам вправлятися в критичній еквілібристиці, одинокою метою якої було сфальшування світогляду поетки і доведення, що вона була 100%, а в найгіршому випадкові 60 чи 70% марксісткою. Стаття Зерова, безперечно цікава |і коли прийняти під увагу час і обставини|, писана досить обєктивно, також не дала нам справжнього образу тієї еволюції світогляду, який так виразно позначився на творчости поетки.

Друге, повне видання творів Л.Українки за редакцією Б.Якубського мало на меті цілою низкою критичних нарисів з б и т и ч и т а ч а з п р а в и л ь н о г о ш л я х у, запаморочити його, зневтралізувати вплив на нього

самих творів і піддати йому самі чудернацькі, нераз, просто таки комічні пояснення окремих творів Л. Українки. Коротенькі нариси про Л. Українку, що появилися на захід від бувшої рижської лінії на жаль, або не дають нічого нового, або були скерованою проти Д. Донцова несовісною спекуляцією на промовчуванні хронольоґічного момента – що давало їм змогу обвинувачувати автора "Поетки укр. рісорджімента" в тенденційному, "партійному", "публіцистичному" і ще там якомусь трактованню, великої нашої поетки. З огляду на те все, я вважав конечним, приймаючи під увагу величенське значіння творчости Лесі Українки і те, що це значіння буде все більш зростати в міру підвищення рівня самосвідомости та інтеліґенції українського народу, спробувати в цьому короткому нарисі звернути увагу на головні етапи еволюції світогляду в поетичній творчості нашої поетки. Адже ця еволюція в остаточному висліді дала нам не лише твори, які можуть і повинні зайняти перші місця

в світовій літературі,але й по довгих шуканнях скристалізувала і дала в блискучих шедеврах українського письменства розвязку цілого ряду проблем,які щойно наші сучасники,передові люди Заходу,намагаються розвязати на наших очах,або тільки поставити на "порядок денний".

На початку мушу пригадати,що всі поети,малярі,композитори і фільософи,всі ґенії людства в перших стадіях своєї творчости завжди продовжували творчість своїх попередників,були так би мовити талановитими наслідувачами,потім визволялися з під чужих впливів і нарешті "знаходили самих себе". Щойно тоді казали своє справжнє слово. Та це й зрозуміло,бо ж на юнака чи молоду дівчину від дитячих років впливало оточення,від якого мусіла переймати не одне ґеніяльна дитина. Аджеж напр. якийсь славнозвісний переможець на перегонах,дитиною не лише вчився бігати а навіть ходити вчився від звичайних людей. Отже нічого дивного і тому немає що Леся Українка

зростаючи в українській родині, так тісно звязаній з нашим літературним і культурно-політичним життям, перейнялась поглядами своїх сучасників на світ і життя. Одначе від матері своєї, відомої письменниці і діячки Олени Пчілки, що не в одному питанні мала відмінні погляди від демократів-народників, які оточували молоденьку Лесю, переймала вона також не лише її думки, але й вчилася задумуватись над її, часто діяметрально протилежними, поглядами на засадничі справи. Вона мусіла сама розвязувати собі всі суперечности, перебуваючи стало під впливом світовідчування матері, часто опертого на глибокій її інтуіції, та впливами очитаного, освіченого ерудита, в істоті речі "росіянина," дядька свого Драгоманова.

Коли ми ще й досі не цілком визволилися з під впливів цього "темного генія" відродженої України, який властиво поносить 80% відповідальности за нашу поразку в боротьбі 1917-20 років, то нічого немає дивного в тому, що

не зважаючи на всю свою геніяльність Л.Українка в першому періоді творчости перебувала досить довго також і під його впливами.

Впливи Драгоманова перемішані з сентиментально-демократичним народолюбством, яке було питоме нашій літературі тої доби та ріжним визначним старим діячам - цілковито тяжать над першими віршами молодої 14 літньої поетки. Наївним і безпосереднім сентименталізмом віє від першого друкованого в 1884 році вірша "Конвалія", або вірша "Надія", в якому молоденьке дівчатко пише:

"Ні долі ні волі у мене нема
З о с т а л а с ь т і л ь к и н а д і я сама
Надія вернутись ще раз на Вкраїну
Поглянути ще раз на р і д н у к р а ї н у".

Тоді ж написана "Русалка" (друк. 1885 р.), в якій романтична тема набрала специфічного для старих "вчителів" Лесі солодкаво-сентиментального забарвлення з певною, трохи

нудною "ніжністю". Це відбилося навіть у мові цеї поеми, яка аж рябіє від таких форм як: "зіронька", "дівчинонька", "бережечок", "весельце", "розмовонька", "сонечко", "старостоньки", "рушнички", "гіллячко", "віночок", "водиця", "доленька", "русалонька", "косонька" і т.д. Почувши пісню русалки звичайно козак мов панночка 19 віку "умліває" і це має бути /зрештою типовий для тої доби/ вияв трагічної любови! Звичайно, що цю поему не можемо уважати за якийсь вартий уваги твір нашого письменства, хоча під ним і є підпис Л.Українки.

Дальше 16 літня авторка пише /чи наслідує/ "Останню пісню Марії Стюарт", яка пробує нею викликати співчуття саме до подоланої, я к а п і д д а л а с я

"Не будьте, вороги ненавистні до того,

Хто в с е р ц і замірів владарних не з д і й м а".

Визволившись з під чужих впливів Л.Українка пізнійше буде співчувати зовсім іншим героям, що н і з а щ о н е

зречуться тих своїх замірів.

Більш-меньш в тому ж часі пише авторка свою "Подорож до моря", в якій маємо і типову для того солодкавого народолюбства панораму України, де все "гарненьке", "ясненьке", "любеньке", "солоденьке" - і інші подорожні описи, що також насичені тим же духом. Тому, хоча руїни Акерману і викликають згідно з романтичним світосприйманням ряд споминів про романтичне минуле, одначе й та романтика є специфічно українська, солодкаво народницька, "провансальсько-кальоскагатська" сказавби Д.Донцов, і тому каже поетка про славу "слава, наша згубо", а згадавши її мусить "тяжко зажуритись", бо "кровю обкипіла вся наша давнина, кровю затопила долю Україна". Ні сліду тут немає тої віри у всевикуплюючу і елитенську вартість крови, таку характерну пізнійше для Л. Українки, жадного почуття гніву, протесту чи гордости - лише згадка про славу з эпітетом "смутна", та стверджен-

ням факту, що "все мина"!..

На перший погляд це може нагадати Шевченкове "минулося-осталися високі могили", але у Шевченка ті могили з а в ж д и викликають у читача н а с т р і й п р о т е с т у, запалюють до боротьби, а тут т о г о н е м а є. До цього твору Л. Українки не пасують слова Ніцше "воскресають лише там де є могили", бо авторка їх трактує як "кінець", а не як "початок". Навпаки авторка пише:

"Де полягла козацька голова д у м л и в а,
Виріс там б у д я к колючий та глуха к р о п и ва,"

гордість козацька - як бачимо, згідно з поглядами демократичного народолюбства обернулася в бундючність, чи чванькуватість, з якої хіба будяк міг вирости, а лише с т р а ж д а н н я козака-н е в і л ь н и к а викликають її симпатію і з серця того бідолахи виростає вже не "будяк", а "квітка".

Цей світогляд рабів,"принижених і ображених", так тяжів над молодою дівчиною-поеткою,що перешкодив їй навіть побачити й захопитися красою моря,як втіленням сили й могутности та красою бурі. Вона кілька разів згадує море в цьому циклі віршів,але море спокійне,лагідне,величне тільки своєю безмежністю. "Місячна легенда" рівнож не може зробити великого враження і,як і всі твори тої доби,малаб викликати у читача "сльозу",розжалити його,зворушити!

Проте вже в 1888 р.Л.Українка пише свого "Самсона", в якому під впливом Біблії з одного боку і ідеї любови до рідного краю з другого боку вже виступає з усією яскравістю думка про справедливість також і помсти та її позитивну ролю.

Але це лише перші проблески нового,питомого Л.Українці,світогляду на основному тлі народницьких настроїв. Одначе в ній вже починається повіль-

ний процес звільнення з під чужих впливів, вже є свідомість противенства двох світоглядів, хоча вона ще у вірші "Завітання" в і д к и д а є с в о г о с п р а в ж н ь о г о "ґ е н і я", а прихиляється до "ясного ґенія" з "журливим"поглядом. Ще досить довго буде для Л.Українки "надія" "провідною зорею" за якою вона піде "д о б р а ш у к а т и в л ю д я х". Її "Вязень" з того періоду творчости |1889 рік| все ще є лише бідна, б е з б а р в н а, п р и б и т а горем істота, яку мучить особливо б р а к с п і в ч у т т я л ю д е й, що "поглядом холодним" дивляться на вязницю, а сцена побачення того вязня з нещасною жінкою і дитиною знов має викликати у читача |як вона викликає у вязня| не гнів до ворогів, не ненависть і бажання боротьби та помсти, а лише одчай. І на закінчення вязень тільки"заломлює руки з журбою". Природно, що на небі 19-літня молоденька поетка вибирає собі "зірку""лагідну і розпачливо-сумну", але

все частійше починають лунати в її піснях дісонансові тверді ноти і так зявляється " Contra spem spero " |1891|. Але ще панує основний, властивий тій добі лейт-мотив і в вірші "Коли я втомлюся" ще мріє авторка про майбутнє, про той "л а г і д н и й ч а с", в який наші часи здаватимуться жахливою казкою, бо "завзято йшов війною брат на брата", а "звалося війною братовбийство", "кровопролиття ж - звалося геройством", "зневаженим, ображеним" судилась лиш "погорда".

Десять літ пізнійше в новому виданні віршів с а м а а в т о р к а в ж е н е в м і с т и т ь ц ь о г о в і р ш а !

Але це буде згодом - в ті ж роки Леся Українка, оскільки вірити її словам, не шукає ще нових зірок "на небі" лише "шукає б р а т е р с т в о , р і в н і с т ь , долю г о ж у " і йти до них хоче "в г у р т і", бо "самій не довго збитися з путі". В цих словах маємо підтвер-

дження того, що в тому періоді творчости своєї авторка, ще перебувала "в гурті", не унезалежнилася і не піднялася н а д н и м і цей гурт вів її манівцями демократично-народницьких теорій власне радячи не шукати "нових зірок", не пробувати критично поставитися до гасел Великої Французької Революції. Безсилим сентименталізмом пройнятий вірш "В магазині квіток", а в вірші "Сон" досить виразно виявлені думки і мрії соціяліста про "остаточну катастрофу" |"останній бій"| і прихід по ньому соціялістичного, утопічного раю.

Очевидячки ця думка прищеплюється досить легко до виплеканих раніше народолюбно-демократичних ідеалів, модифікуючи їх |як і у інших українців тої доби| в бік захоплення не самою ідеєю остатнього бою, не гострою зненавистю до "експльоататорів", |це прийде пізніше|, а власне ідеєю лагідного, "широкого" ладу, раю на землі.

Отже цілком закономірно приходять мрії про якесь

лунає по всіх країнах" "перекине світовий стрій одвічний" "Великий буде жах - велике й визволення". Не випадково також в "Досвітніх огнях" ці вогні "переможні,урочі" - світять "люди робочі".

Дуже характерний для тодішніх настроїв молодої 21-літньої поетки є вірш,в якому знаходимо так би мовити синтезу її національно-політичних і соціяльних поглядів,синтезу,що витворилася з певної амальґами драгоманівства,соціялізму |в укр.редакції| і народництва. Уривок з цього вірша подаю нижче підкреслюючи,що він друкований був у виданні 1892 р.,а в новому виданні |1904 року| авторка не захотіла його вмістити.

"Скрізь плач і стогін і ридання
Несмілі поклики,слабі,
На долю марні нарікання
І чола схилені в журбі.

Над д а в н і м лихом України
Жалкуєм, тужим кожний час
....
Нащо даремнії скорботи?
Н а з а д н е м а є в о р о т т я
Берімось краще до роботи
З м а г а й м о с ь з а н о в е ж и т т я".

Приблизно тоді ж був писаний вірш присвячений "Надсоновій домівці", а потому цикль віршів "Сім струн" присвячений Драгоманову. В цьому циклі Україна виступає, як традиційна "бездольная мати", що терпеливо має чекати, аж на "т и х и й заклик", коли "завитає доля жадана". В основному ці всі вірші майже нічого не вносять нового, навіть в скарбницю української літератури, ні під оглядом ідей, ні під оглядом форми |ті ж традиційні вже образи, епітети порівняння, що і в інших попередників, та су-

Над д а в н і м ликом України
Жалкуєм, тужим кожний час
....
Нащо даремнії скорботи?
Н а з а д н е м а є в о р о т т я
Берімось краще до роботи
З м а г а й м о с ь з а н о в е ж и т т я".

Приблизно тоді ж був писаний вірш присвячений "Надсоновій домівці", а потому цикль віршів "Сім струн" присвячений Драгоманову. В цьому циклі Україна виступає, як традицийна "бездольная мати", що терпеливо має чекати, аж на "т и х и й заздик". коли "завитає доля жадана". В основному ці всі вірші майже нічого не вносять нового, навіть в скарбницю української літератури, ні під оглядом ідей, ні під оглядом форми |ті ж традицийні вже образи, епітети порівняння, що і в інших попередників, та сучасників|.

Цілий циклъ віршів під спільним заголовком "Мельодії" також не дає нічого нового: є так би мовити в основному чужий для майбутньої,справжньої Лесі Українки, хоча в ньому вже частійше проривають ся окремі нотки, вживаючи терміна Д.Донцова "трагічного" світосприймання. У грудях поетки починає все більше наростати г о с т р е почуття туги "п е к у ч о г о жалю", від котрого вже недалеко й до "палкої любови" та "пекучої зненависти".

Вірш "Горить моє серце" показує,що л і т е п л і почування ось-ось зникнуть,а слідом за тим прийде й зміна світогляду,бо ж не дурно вже каже авторка: "Душа моя плаче,душа моя рветься,

Та сльози н е р и н у т ь потоком буйним,
Мені д о о ч е й не д о х о д я т ь ті сльози
Бо с у ш и т ь їх т у г а вогнем запальним".

Цей запальний вогонь незабаром дійсно висушить всі сльо-

заві почування і запалить серце поетки вогнем боротьби, поможе визволитися з під намулу ідей своїх попередників та сучасників.

Тимчасом однак поетка пише свого "Роберта Брюса", який є ще типовим твором для дитяче-юнацького періоду творчости поетки і безумовно не повинен би фіґурувати на майбутнє в наших шкільних читанках. В цьому, н е в и п а д к о в о присвяченому Драгоманову творі, авторка, як і Драгоманов та українські "народники" ототожнює націю з о д н и м поколінням о д н о ї лише кляси – селянства. Боротись за "вільне життя" селян-громадян – це і є боротьба за націю на думку так думаючих людей. Селянство було тому "бездоганною", найкращою клясою, яка власне одна лише гідна подиву, її інтереси – є інтересами цілої країни, а хто їй не служить – є зрадником, але не кляси, а чомусь ... цілої нації.

Нація, як сума "живих, мертвих і ненароджених" ще для

вчителів Лесі (а поки що й для неї самої) не істнує. Щоб достосувати свою поему до цієї фальшивої ідеольоґічної схеми, авторка свідомо перекручує історію Шотляндії (яку без сумніву знала). Зрештою, тоді ще ця схема заступала перед очима Л.Українки навіть заслуги тої кляси, до якої належала сама поетка. Ця схема наказала Л.Українці представити в с е шотляндське лицарство, як запроданців.

Запропонував англійський король певні матеріяльні користи і:

"В е с ь гурт шотляндський п а н с ь к и й
В р а з крикнув: "Згода! Хай живе
Едвард, король шотляндський!"

Всупереч історичній правді і характеру доби скликає Роберт Брюс "селянську раду" і каже на ній:

"Немає в нас лицарства, н е м а є в н а с п а н і в"
(порівняти, хоча б з твердженям укр.соц.федер.чи УНДО-а в

цій справі|.
Дальше |в поемі| утворене авторкою селянське військо "вийшло напроти п а н і в", а шотляндське лицарство у с е перейшло служити до англійського короля. Кілька разів повторюється в поемі,що боротьба йде проти "панів" |не нації|.

В стилі ж Драгоманова і твердження:

"Селяни ... не підуть з королем
За лицарством в походи".

Очевидячки будуть пильнувати ... господарки,а ворогів "до дому" відпустять "по братньому звичаю".

Обрання селянами короля теж подане не то в дусі "суспільної умови" Ж.Ж.Руссо, не то "Вільної спілки" Драгоманова.

На пропозицію селян:

"Роберт їм відмовляє:
Буду знати на щ о я і д у .

Дай нам,Боже, до віку прожити
В щирій згоді,у добрім ладу",

і після того,звичайно,немов словами Драгоманова повчає поетка:

"Стала вільна сторона Шотляндська
Навіть *давнім ворогам* в пригоді".

Авторка серцем,геніяльною інтуіціею нераз уже в ліричних, коротеньких віршах виривається поза коло накреслене Драгомановим і іншими "ідеольоґами" демократів-українців,але в цьому епічному творі,ще та штучна схема цілковито тяжить над творчою думкою поетки і тому,не зважаючи на таку багату можливостями тему,в поемі не відчувається напруженої пристрасти,ненависти й любови,захоплення боротьбою - таких характерних для справжньої Л.Українки. Рівно ж помічаємо тут ще *явно неґативне* відношення авторки до *влади і владолюбства*.

Того ж року 23-літня авторка пише "Давню казку",в

якій ще також розвиває тезу своїх вчителів,що мистецтво має служити "людям",воно може стати в пригоді всім, але найбільше - громаді. Це перекладена на мову поезії віра в силу слова і певність,що поезія має носити характер вузько "г р о м а д с ь к и й" у т и л і т а р н и й.

Так авторка ще далі перебуває розумом у чужому для неї світі ідей перейнятих від своїх сучасників,але з одного боку погляди її матері,а з другого - власна вдача Лесі Українки штовхають її до ревізії тих поглядів, до важкої внутрішньої боротьби світоглядів.

Одначе,чи маємо певні дані,які вказували б,що авторка була свідома змін,які в її душі відбувалися і що ті зміни не приходили легко,бо не були поверхові? Вірш, писаний в 1899 році "У чорную хмару" - яскраво малює нам той процес віднайдення самої себе. "У чорную хмару зібралася туга моя" каже поетка,жаль - "огнем-блискавицею вдарив у серце", але та б у р я ,як свідчить сама поет-

ка "н е з л о м и л а мене" "я г о р д о ч о л о п і д в е л а", в серці задунали "переможнії співи" замість "безсилого плачу" і "заграла весняна с и л а".
Надмір туги, жаль, що став не теплим, як в інших дотеперішніх творах, а "пекучий" - струсив цілою істотою і осягнувши великої с и л и, перетворився в і н ш у с и л у, а з нею в парі прийшла й гордість. І та Л.Українка, що ще недавно ш у к а л а г у р т у "бо самій не довго збитися з путі" каже тут:

"Я вийду с а м а проти бурі
І стану - п о м і р я є м с и л у!"

Ще в 1895 році дійшла була авторка до конечности с о р о м и т и с я "сліз, що ллються від безсилля", та почала розуміти справжню вагу крови: "що сльози там, де навіть крови мало!"

Особливо ж яскраво змальована метаморфоза, що сталася в душі Лесі Українки у вірші "Ворогам", який наведу в

цілости:

"Вже очі ті, що так б у л и п р и в и к л и
Спускати догляд, т и х і с л ь о з и л и т и,
Тепер метають іскри, блискавиці,-
Їх дивний блиск невже вас не лякає?
І руки ті, не учені до зброї,
Що досі так довірливо одкриті
Ш у к а л и т і л ь к и д р у ж н ь о ї руки
Тепера з в о д я т ь с я від с у д о р о г і в
з л о с т и,
Чи вам байдуже про такі погрози?
Уста, що солодко співали й виливали
С о л о д к і р е ч і, або т и х і ж а л і,
Т е п е р ш и п л я т ь в і д л ю т о с т и
і голос
Спотворився неначе свист гадючий,-
Що, як для вас жалом, язик їх буде?"

Цей вірш показує,що внутрішня "температура" відчування зростає,інтензивнішає,і що авторка свідома контрасту межи "вчора" і "сьогодні" своєї психіки. В закінченні "Північних дум",або в "Жидівській мельодії" чути вже не літеплу,а пристрасну,палку любов до батьківщини,а у вірші "Товаришці на спомин" підкреслює з притиском значення ненависти: "т і л ь к и т о й ненависти не знає - хто ц і л и й в і к н і к о г о н е л ю б и в". "Запеклої ненависти порив",що при ньому "стискаються раптово руки від помсти лютої жаги" це те,що може найпотрібніше нам,які привітно махаючи хвостиком звикли вже зазирати в московські очі й перестали цею зненавистю боротися проти культурної і духової денаціоналізації. Тому авторка шкодує "що гасне й цей порив в д у ш і н е в і л ь н и ч і й у нас", бо інстинктовно почуває,що: "н е б у л о б життя т а к е н е щ а с н е , я к б и в о г о н ь н е н а в и с т и н е г а с !"

Порівняйте цей,такий ясний вислів із підходом до

цієї проблеми самої авторки кілька літ тому, зі ставленням до ненависти сучасників Л. Українки, або пригадайте собі ті нісенітниці, які закидали Д. Донцову його опоненти за "деморалізуючу проповідь ненависництва" і тоді збагнете всю глибину переміни в душі молодої жінки, яка знає, що врятувати її націю може лише "рука п о р у ш е н а л ю- бовю", яка здолає "видобути з піхви м е ч н е н а в и с- т и!"

В цьому ж 1896 році пише авторка твір "Грішниця" (в формі діяльогу) де ведеться дискусія на теми боротьби. Природно в цьому році боротьба ще має в творах Л. Україн- ки переважно соціяльно-політичний характер, але це не має великого значіння. С п о ч а т к у еманципація Л. Україн- ки мусить відбутися в ц а р и н і е м о ц і й н о - ч у т т е в і й , а за ідеалізацією ненависти, яко чин- ника зміцнюючого спротив, конечности безкомпромісової бо- ротьби, відкиданням каяття "яке вважала б за гріх" прий-

де й з м і н а і д е о л ь о ґ і ї . Але тому,що це не якась поверховна,конюнктуральна зміна,а г л и б о - к и й п р о ц е с ,то він іде в супроводі в н у т - р і ш н ь о ї б о р о т ь б и ,яка чудово змальована в "Янголі помсти".

Авторка намагається оборонити прищеплений їй вчителями плохий "гуманізм" і ніби відсилає геть "янгола помсти" словами:

"Не жаль мені життя,а жаль тії людини,
що у м е н і ж и в е, щ о б а ч у я в д у ш і!
Коли ж її у б ю ,хай кара йде за гріх
Н е с х о ч у п е р е ж и т ь г а н е б н о ї
г о д и н и ".

"Іди,- кажу йому, я н е п і д у з тобою", одначе вірш кінчається знаменними словами:

"І в день мені в очах стоїть той гість дивний
А д у ш у р в е й гнітить н е с к і н ч е н а
р о з м о в а ".

Авторка почуває, що не вона має рацію, свідома того, що розмова н е с к і н ч е н а, а я к и й її кінець ба- чимо з ц і л о ї д а л ь ш о ї т в о р ч о с т и. Першими ж ластівками є такі вірші, як напр. "Слово, чому ти не твердая криця".

На прикінці 1897 року пише поетка вірш, під заголовком: "Мрії". Я спинюся на ньому тому, що цей вірш дав нагоду навіть товаришці Лесі Українки - Старицькій-Черняхівській до хибного твердження, наче б то взагалі |бо Старицька-Черняхівська не звернула уваги на еволюцію поглядів, чи краще сказати, на ступневе визволення світогляду з під чужих впливів| авторка "Одержимої" була "ненавистницею сильних", а співчувала в с і м п р и н и ж е н и м і п о д о л а н и м". Словом, була як і всі тодішні московські інтеліґенти, готова цілувати навіть ноги всім "уніженним і аскарбленним" не входячи в те, чи не в них самих лежить причина того їхнього стану.

Дійсно, читаємо в згадуваному вірші таке признання:

"У дитячі любі роки
Я любила вік лицарства"

і захоплювалася "на малюнках" не гордими переможцями "що, спеперечника зваливши промовляють люто: "здайся", а тільки "спускала свій погляд нижче"

"На того хто розпростертий,
До землі прибитий списом,
Говорив "Убий не здамся!"

Я навмисне підкреслив останні слова, бо вони якнайкраще зясовують щ о викликало симпатію і подив Лесі Українки - очевидячки не сам факт лежання на землі, а власне затятість, завзяття і горде "ні", кинуте ворогові навіть в обличчі смерти. Коротко, і тут поетку чарувала с и - л а духа, т в е р д і с т ь душі і н е з л о м н і с т ь.

Це був подив для великих прикмет душі, а не співчуття до прибитого, пониженого і розчавленого бідолахи. Не страж-

дання бранки знова викликали літепле співчуття поетки (як би це було з її сучасниками-рабами, а подекуди і сьогоднішньою інтелігенцією), а знов "сміливі відповідь:"

"Ти мене убити можеш, але жити не примусиш!"

Не страждання лицаря викликає співчуття у поетки, або бажання помогти йому, лише солідаризується вона з його словами: "Будь проклята кров ледача н е з а р і д н и й к р а й пролита" і уважає, що варто жити і боротись дальше коли є хоч т і н ь н а д і ї на перемогу. Життя ж у рабстві - гірше смерти. В драматичній сцені "Іфігенії в Тавриді" гаряча любов до батьківщини, її слава й честь "палить жили" і вкупі з прометеїзмом творить одну могутню мельодію, яка згучить як напнята струна в цілому творі і повинна нагадати ще раз читачам те, що безнастанно повторює авторка, а саме, що "зброя жде борця".

В апокрифі "Прокляття Рахилі" знова виступають мо-

тиви "правування" з Богом, мотив прометеїзму. У 1900 р. пише Л.Українка і присвячує своїй товаришці Л.Старицькій-Черняхівській вірш "Легенди", котрий ще яскравійше підкреслює не лише її симпатії до легенд середньовіччя, але й зясовує причину тих симпатій. Крім того в тому вірші особливо яскраво підкреслена ідея, яка все частійше вертається в творчости нашої поетки - цілющої всевикупляючої сили крови! Р і ш а є не справедливість, оперта на абстрактному розумованні, а л и ш е к р о в кинута на терези! Бо ж у

"Легендах стародавніх
Справедливости немає".

Зате "дитяча кров рожева" гоїть рани, "кров серця" дівчини рятує "від прокази", а н а в і т ь тих, що їх "лихії чари" в "мертвий камінь" обернули "невинна кров" обертає знов в людей і вертає їм життя. Це все, правда, діяться в легендах, але Л.Українка нераз ще повторить ті думки,

надаючи їм глибокого символічного значення. Легенди ж, що "червоніють наче пишна багряниця" від крови людей невинних", захоплюють поетку, "горить" у неї "серце, коли їх пригадає", хоч "проти цих легенд червоних білий світ блідим здається".

У вірші "Епільог" Л. Українка підкреслює всевикупляюче значіння жертви, героїчного вчинку навіть, коли він був до певної міри наслідком хвилевого сп'яніння, ентузіязму чи чогось іншого, важно, що "з одважним усміхом, немов байдужа" іде на смерть людина мов "індійська молода вдова іде в огні обнять дружину любу" і не має, зрештою, значення, чи дійсно "любов чи дрібна [illegible] пиха веде її на вогнище, до шлюбу!"

Леся Українка все більше захоплюється ідеєю сили гордого духа людини, сили, котру вона вперше побачила в способі, як стати ть людина чоло лихові, смерти, стражданню, а по-

тому переходить поступово до ідеалізації сили взагалі. Не страждання саме по собі |як у москвинів і людей сходу| викликає її співчуття |вона властиво певно не знає "співчуття" в загальнопринятім розумінні|, а лише страждання, як виняткова нагода виявити в н у т р і ш н ю с и л у д у х а і твердість страдника та відданість його ідеї. Тому пише поетка: "завжди в е л и ч н і ш а путь на Голготу, ніж хід тріумфальний", але при умові, що людина с в і д о м о п і ш л а на Голготу, бо "коли хто б е з о д в а г и й б е з в о л і " на ту "путь з а б л у - к а в с я , п л а ч у ч и г і р к о від болю", то шкода тої м а р н о пролитої крови, краще вона б "краскою втіхи заграла, очі комусь звеселяючи".

Характерно те, що не лише сучасники великої українки, але багато навіть теперішніх її звеличників власне звернули б свої очі до того "плачу гіркого від болю" і вилили б жалі, та розривали б одежі співчуваючи їм, а не мрі-

ючи про щастя "спалити молодість і полягти при зброї".

При кінці 1900 року на початку 1901 твори не лише нашої найбільшої поетки, але одної з кращих поеток світової літератури набирають питомих для її творчости рис: глибини почуття й думки, стислости й прецизийности вислову, та просто подивугідної твердости, сили й простоти. Під оглядом ідеольоґічним, хоча авторка тоді мала 28 років, кристалізація світогляду в формі видержаної системи, ще не закінчилася, але це не має для нас рішаючого значення. Вона ранійше серцем, а щойно потім розумом знайшла свій власний шлях і тому в цей переломовий момент рішає не формальна приналежність до якоїсь партії чи симпатія до неї, а ці нові настрої та ті нові думки, котрі в майбутньому скристалізуються в льоґічний, суцільний світогляд, який вона популяризуватиме своєю творчістю доби її розцвіту.

Бувають члени напр. соціялістично-революційної партії,

в яких не лише мало соціялістичности,але цілковито немає й сліду жадної революційности. Леся Українка ісповідувала в тих роках віру,яка могла бути сформулована так: жаден устрій,жадна демократія,жадна соціялістична утопія |"Про утопію в белетристиці"| не є цінності самі по собі, варті за те найбільшого подиву і пошани справжні вартости ,а саме: відданість ідеї,мужність, сила духа,жертвенність і відвага,твердість душі,любов і ненависть,гордість і патріотизм,честь нації, а ці всі прикмети виявляються і набирають глибини та сили лише в боротьбі. Кажучи словами самої поетки має рішаюче значення в самому процесі боротьби не "програм", а"тільки барва,мельодія раптова" що "бунтує кров" і тому найпекучійшим бажанням її є щоб її слово,її пісні: "краяли,а не труїли серце,піснею були,а не квилінням","вражали,різали, навіть убивали", але "не були дощиком осінним"- І такими дійсно були її дальші твори.

Звичайно, драматичні твори, що вимагали не лише настрою і наставлення, а д о б р е р о з р о б л е н о г о, п р о д у м а н о г о с в і т о с п р и й м а н н я і с в і т о г л я д у так би мовити д е - щ о в і д с т а ю т ь в і д ї ї л і р и к и, доганяючи її у щойно згаданому розумінні з деяким з а п і з н е н н я м.

В своїй "Осінній казці", писаній в 1905 році, де не висуває авторка на перше місце національного моменту, ще боротьба з устроєм абсорбує всю її увагу. Там за рядом символів, ще криються відгуки революційної боротьби проти абсолютизму в Росії. Принцесса - це втілення скорше волі й слави ніж влади |нова синтеза по доконаній аналізі залежности між волею і владою буде подана поеткою аж при кінці її життя в "Камяному господарі"|.

Тут йде боротьба за волю. Є король |символ деспотизму і абсолютизму|, є лицарі, що пробують видрапатись

на гору і здобути увязнену принцесу |очевидячки революціонери взагалі|, є "служебка" - втілення життєвої буденщини |цей образ відживе потім в Килині|,міщанство,яке вдає також ідеалістів,щоб "врятувати їх" і опанувавши виявити своє справжнє "я" а їх обернути в щось подібне до свиней. Лицар,що ховається в свинарнику - може нагадувати Пера Ґінта в Доврі,а порада служебок "як часом хто стане приглядатись,то ти хрюкни - подумають безрога" нагадує жадання володаря Тролів,щоб Пер Ґінт причепив собі хвіст і обернувся в Троля. Пастух - адміністратор заводить реформи |чистку хлівів|, щоб утруднити лицарям переховування й боротьбу. Боротьба тих,що були доглядачами при хлівах,які до тої боротьби використовують череди худоби з будівничим - це прозорий натяк на погроми і протиакцію уряду скеровану проти робітників та "будівничого". І нарешті - зневіра лицаря - це надто виразна алюзія до ідеаліста революціонера з інтеліґентів,що зневі-

рився в дальшій боротьбі. Коротко: весь цей твір |як, що до тематики, так і що до форми| не надто визначний - це данина Лесі Українки тогочасним хвилевим революційно-соціялістичним впливам, зпід яких вона скоро визволилась. Не потрібуємо на зразок соціялістів "натягувати" і перекручувати образи, щоб довести наявність всеж і у цьому творі "націоналізму".

Діяльоґ "Три хвилини", хоча ще також не порушує питання національної боротьби, а, так би мовити, весь у площині громадської боротьби, повинен нас цікавити хочби тому, що в ньому авторка дає відповідь на питання звязані з т а к т и к о ю великої політичної боротьби. Тут вже вона виразно д а є п е р е в а г у не словесним "арґументам", чи льоґічним доказам, а к р о в і . В творі "Три хвилини" читаємо: "Кров Цезаря проливши, Брут обмив усе болото цезарських тріюмфів".

Але цього мало, авторка хотіла б зясувати, що "біль-

ше вічне – тіло чи ідея?" і цілковито в душі сучасних нам соціольогів схиляється до того, що "не в ідеї с и - л а , в самій крові". Це значить, що ідея м у с и т ь б у т и , але с и л у їй д а є к р о в і бажання, яке є в нашій крови, виявляти себе, свій світогляд.

Фальшива ідея звичайно може дати для самих її визнавців несподівані наслідки, однак найкраща ідея вмре з її творцем або лежатиме "муміфікована" в якійсь бібліотеці не впливаючи на хід подій, коли не буде людей, щоб хотіли, давши їй свою кров, перетворити її в діючу силу |приклад: іслям, комунізм|.

"На твоїй підвалині не може те встояти, що встоїть на моїй", бо "ми будуєм різне", але кожний хоче, щоб його було зверху "н а т е є щ о б с к а з а т и , я н а й - с и л ь н і й ш и й ". Отже по суті і д е я є з а с о - б о м д о в л а д и , а с и л и набирає вона "з крови посвячених і мучеників".

Що ж до життя, то навіть "занадто гарне, занадто вільне" життя менш варте за "сумніви, радість мрій і смерти неминучої трагізм", а тому жирондист, який власне зберіг своє життя на те, щоб "не вмерла з ним разом його ідея" приходить врешті до переконання, що ліпше було б як би він "змагався, поривався, тремтів би за життя своє хвилеве", бо в тому змаганні, а навіть і смерті, є власне суть життя. Підставою поступу і розвитку є власне боротьба за те "нове" в що віриться, і за що годиться віддати своє життя одиниця, яка тим самим бореться за щастя майбутніх поколінь. Отже вже тут ми бачимо дальше поглиблення ідеї конечности і привабливости боротьби. Поруч з бойовими настроями все більше зявляється у поетки критичне ставлення до соціялістичних доктрин.

В 1906 році пише вона драматичний твір "У катакомбах". Поетка розуміє, що те "визволення", яке обіцяє в майбутньому |на небі| соціялістичний інтернаціонал не є справжнім виз-

воленням, бо і тут, в церкві |партії| є нащі раби і нащі пани і будуть вони в Царстві Божому |соціялістичній державі|. Раб неофіт |українська молодь|, що починає по націоналістичному думати, мусить почати боротьбу з "єпископом", що символізує російський соціялістичний провід і закидає йому служення ідеалові, який мало що ріжниться від теперішнього несправедливого ладу. Адже на думку тих "провідників" мусіла би українська нація "самохіть схилитися в ярмо" |порівн. твердження Леніна, що хоча кожний московський комуніст мусить визнати право України відділитися, але жаден український комуніст, коли він не перестане бути комуністом, не може з того права скористатися|, бо інакше "гординя була б до сатаниської подібна". Але наша молодь що прийшла у соціялістів "шукати волі, бо сказано ні пана ні раба" питається "нащо маєм, ще самохіть у ярмо запрягатись". Вона усвідомлює собі, що волю може дати лише "живої

к р о в и д о р о г а п о р ф і р а ", але й обвинувачує фальшивих, чужих ідеольогів і провідників, що то вони по тій крові "немов по багряниці, постеленій для кесарських тріюмфів" пройшли до храму слави, мов "тих богів фалянга несчисленна". І тому раб-неофіт покидає церкву, щоб "віддати честь титану Прометею" і йти вслід йому, але в л а с н и м ш л я х о м . Це закінчення, як зрештою й твір, заслуговує на більшу увагу, бо воно є дальшим етапом на шляху повного унезалежнення Л. Українки, заповідженням боротьби за в л а с н у ідею і висловом небажання проливати кров "за жадного з богів". Тут несамохіть нагадується закінчення Шевченкового "Кавказу", в якому він висловлює жаль, що його друг віддав життя і кров за чужу ідею.

Поему "У катакомбах" закінчено 6 жовтня 1906 року, а 18 жовтня того ж року написала Лариса Косач твір: "В дому роботи, в країні неволі", який так наче б то дальше розробляє попереднє питання відношення навіть до лівих,

робітничих ґруп пануючої нації до таких же ґруп поневоленої нації.

В поемі "У катакомбах" ідейний представник поневоленого народу не знаходить спільної мови з провідниками організацій, що має оновити світ і вести життя на нових основах, а в творі "В дому роботи, в країні неволі" вже безпосередньо сам пролетаріят поневоленої нації усвідомлює собі, що не може бути спільної мови між ним і пролетаріятом пануючої нації. Ці думки з певністю не прийшли авторці легко і були наслідком глибокої і старанньої ревізії тої "данини часу", свого хвилевого захоплення популярними вже тоді ідеями соціялізму. В цьому творі вона підкреслила той факт, що з а в ж д и пролетаріят пануючої нації має легчу працю і йде йому легче, бо він навіть працюючи в важких умовах, все ж відчуває, що творить в л а с н і культурні й економічні цінности, змінює в л а с н у д е р ж а в у і позицію с в о є ї

нації в світі. Колиб він став "вільним" |захопив би владу в свої руки|,він би п р о д о в ж у в а в т у ж п р а ц ю лише змінивши розклад часу, та достосував-би її до своїх потреб і смаку "бо всі ми, є г и п т я - н е ,працюємо не тільки по неволі,а й з о х о т и ".

Тут Леся Українка немов передбачила своєю геніяльною інтуіцією шлях,яким піде також і московський пролетаріят по захопленні влади в руки, змушуючи шанувати своїх Кутузових і Суворових та даючи в лице не одному свому вчорашньому "товаришу праці" що не хоче далі будувати московську імперію!

Пролєтаріятові п о н е в о л е н о ї нації т е в с е ч у ж е , непотрібне незрозуміле, і тому він каже свому "товаришеві", що він "розруйнував би всі ті храми і піраміди! Порозбивав би всі камінні довбні! Всіх мертвяків повикидав би геть! Загородивби Ніл і затопив би увесь той край водою!" На звичайній мові це

значить з н и щ е н н я в о р о ж о ї к у л ь т у р и, д е р ж а в и , т р а д и ц і ї і - навіть спомину про ворожу націю! Удар в лице від "братнього пролетаріяту" ілюструє пророчисто ч и м є в д і й с н о с т і " є д н і с т ь п р о л е т а р і в у с і х к р а ї н!" Нам, що бачили реактивацію культа Кутузова, Багратіона, Петра I., Суворова, були свідком, як у Виборгу поставлено памятник Петру I., там же, де він стояв за Росії Романових, а Мазепу анатемізовано вдруге вчорашнім "рабом" царів-москвином, - може було б легше |отже було б меншою заслугою| прийти до думки "повикидати ґеть всіх мертвяків", але для авторки за тих часів і обставин треба було справді мати ґеніяльну інтуіцію і розум, щоб дійти так скоро до істини, що пролетаріят поневоленого народу "є рабом рабів", що йому "чужий цей край неволі" і в ньому "товаришів нема". Так Леся Українка піднялася ще на один щабель, скидаючи зі себе намул чужих думок, та поглядів і

випереджує значно не лише сучасників, а й багатьох діячів, що жили десять, а то й двайцять, років пізнійше і мали щойно згадуваний фактичний, "експеріментальний" матеріял, якого не мала авторка.

В тому ж році пише поетка "Айшу й Махммеда", що відзеркалює погляди її на почування, як на щось суцільне всеохоплююче, виключне, та підкреслює наявність в людині чогось такого "в і ч н о г о", що є п о з а д о б р о м і з л о м, поза красою, що є може найвартісніше в людині, хоча ми його н е в м і є м о ч а з і т ь н а з в а т и ! Ця тема близько вяжеться з проблемою подружжа й любови, та конфліктом між тим почуванням та вищим обовязком, поглядами. Цей конфлікт зображено в "Йоганні, жінці Хусовій" і то так, як властиве творчости справжньої Л. Українки - геройня людина сильна, встані заціпити зуби і без скарги виконувати найважчі обовязки в о і м я в и щ о ї і д е ї . Але було б помилкою вважати, що вже Л. Укра-

інка цілком перемогла і зліквідувала рештки чужого їй світовідчування. Приблизно тоді повстає свого роду трагедія безсилля - "Кассандра". Хто знає, чи не саме певна розбіжність між виробленим власним світоглядом справжньої вільної людини і фізичними можливостями, оточенням, а навіть особистими відрухами душі підказали саме таке трактування історичного сюжету.

Кассандра Лесі Українки - це сказати б словами Франка "паралітик з блискучими очима", що все знає, все передбачає, всім болів, але не встані нічого змінити. Вона має страшний дар завжди з н а т и правду і вона ж є втіленням ідеї одноти а не "відносности" правди, яку так важко знести. Ця правда "жах наводить на людей, люди тратять решту сили й глузду, або ідуть з одчаю на пропаще". Знести цю правду може хіба сама Кассандра, в жилах якої тече кров титана Прометея і може тому вона не хоче благати Долю, щоб не прийшло те, що статись має, знаючи добре, що

це даремна праця. А "рабів її |Долі| благати і даремне й низько. Я рабинею рабів не хочу бути!" Але ця горда, тверда жінка, все ж є жінкою і тому, коли доводиться їй видати засуд і виконати його - піддається співчуттю, жалю і не встані виявити твердість у відношенні до полоненого грека. Несамохіть насувається питання чи не маємо тут також відповіді на питання яке "милосердя" і в якому вигадкові осуджувала Л.Українка. Це все робить постать Кассандри ще більш трагічною і хто знає, чи певна частина того трагізму не була більш зрозумілою для авторки, що бачила як її трівожний голос губився в людській пустелі, майже без видимого їй сліду.

В році 1907 була скінчена початa ще в 1895 р. під впливом переданої Драгомановим біографії Мільтона драма: "У пущі". Можливо, що твір повстав не без впливу також і брошури Драгоманова про баптистів та рукопису його про

англійських баптистів. Але ці всі праці лише, так би мовити, притягнули увагу авторки до протестанських громад та їхнього життя, твір же "У пущі" далеко вийшов поза рямці первісної теми. Авторка в ньому сміливо стала по боці і н д и в і д у а л ь н и х прав людини і виявила у всій наготі деспотичну душу "вільної" громади.

Правда, пишучи передмову до цього твору Филипович невдало пробує полемізувати з Д. Донцовим, закидаючи, що Донцов робить з Лесі Українки "спрощену ніцшеанку". Думаю, що у Донцова лише Филиповичеві, завдяки нахилу до спрощування, пощастило знайти таку оцінку, що зрештою й зрозуміло, бо Филипович же дальше пише, що Річард виступає "проти обмеженої пуританської громади" (а це показує нерозуміння конечности при літературній конкретизації якогось конфлікту обмеження його в часі й місці) та що не може Річард бути "ніцшеанцем" бо ... він не позбавлений соціяльного змислу", тому, що "помагає бід-

ній жінці. ...?" З того видно, що Филипович не розуміє а|ніще, б|індивідуального співчуття, що абсолютно не випливає в даному випадку з соціяльного інстинкту, за те той соціяльний інстинкт Ґодвісон запріг до ... будови собі другого дому! Леся Українка ж на цьому малому прикладі, порівнюючи високо-ідейної і "справедливої" громади, показує власне той фальш, яким просякла кожна демократія, що іншою взагалі бути не може. Кожна демократія має спритних Ґодвісонів, які під плащиком ідейности запрягатимуть дурнів, чеб то "більшість", до свого воза. Може багато членів громади бути без даху над головою, але "справедлива" громада будуватиме доми Ґодвісонам, що завжди спритно ховаються за анонімову більшість. Сірий демократ, такий, як Кембль, все скаже: "Був чи не був на раді, а вже коли громада все рішає, то всяк повинен рішення слухать" і ніколи не дійде до його свідомости відповідь Річарда: "Хто має с и л у з примусом боротись, той завжди робить

т і л ь к и по охоті". І лише в д о р о з і до обітованих земель, п і д ч а с боротьби проти абсолютизму чи деспотії за демократію| можуть з д а в а т и с я постаті громадян "велитнями","крицевими постатями". Почнуться будні життя і з "кожного мішка вилізе шило",бо люди,незалежно від форм співжиття і урядів завжди є тим,чим вони є і рішає тільки темперамент і кров кожного з них. Ось напр.що каже сам Річард про себе: "Такий весь рід,вікліфівці лалларди,"незгідніі", "незалежні" "рівноправці". Мої всі кревні волі домагались від короля,від церкви,парляменту, а я - в і д н и х с а м и х . Т а к а в ж е к р о в !" Порівняйте ці думки з тими думками її сучасників,що відбилися в перших творах,коли вона все хотіла йти в "гурті" з ними, щоб "не збитися з путі". Порівняйте з думками Драгоманова,який без пуття й міри ідеалізував протестантські громади і тому хотів спонукати Л.Українку написати в тому

дусі твір. Сучасники поетки думали, що кожну людину можна зробити доброю, або злою, незалежно від того, чим вона є по своїй природі, від народження. Тепер же раз-враз дзвенить в її творчости виразні ноти Ібсенівського індивідуалізму і багато знайдемо думок подібних до Річардових слів: "Душа моя вже в с е п е р е м о г л а |як Заратустра Нішне| і вільна стала наче сарна в горах, а ви її хотіли б загнуздати т а н а о б р о ж і в а ш и х ц н о т привести до нього |Годвісона| під я р м о з а л і з н е". Громада незміримо н и ж ч е стоїть від справжніх обранців Божих - мистців, творців, учених і часто не буває встані збагнути, що ті одиниці творять і тільки тому мораль громади, як і у Нішне, не обовязує в и б р а н і о д и н и ц і. Але не тому, що ті одиниці є "аморальні", лише тому, що вони повинні мати в и щ у м о р а л ь за мораль маси, більш скомплікованую, більш д о с к о н а л у - отже менш досконала - є перейдений

етап. Трагізм мистця в тому,що він все ж обовязково потрібує хоч нечисленної,але авдиторії і коли нерозуміння взаємне занадто "повне" він може інколи почати "достосовуватись", шукати компромісу. "Як би я знав",каже в ж е з л о м а н и й Річард, "чого цим людям треба я може вдавби" Ще крок і він робив би може "статуї" для ... кравецьких манекінів. Але в цій атмосфері вже немислима жадна творчість,бо творець тут "наче бранець на чужій землі,що шанує бога нікому невідомого в країні..." Мусить знев..ритися і загинути "сохне марно золоте вино, а чоло молодече похилилося і похмарніло".Пригадаймо тепер собі "Давню казку",яка мала б розвязувати те ж питання і побачимо,який довгий шлях духового самодосконалення пройшла Л.Українка і я к ґ р у н т о в н о р і ж н я т ь с я теперішні погляди від колишніх!!!
Це питання,як і питання взаємовідносин між провідником і масою,а також ролі кріпеньких,сильних характерів та їх

відношення до світа,розвязує авторка в ряді своїх дрібних драматичних творів,таких як "Вавилонський полон", "на руїнах","Одержима" і інші.

Зокрема в "Одержимій" центральне місце займає проблема ненависти. Одержима Л.Українки "не може любити ворогів", може лишень їх палко ненавидіти. О с о б и с т о м у ворогові вона м о г л а б и п р о с т и т и, але не може ворогові тієї ідеї,якій вона служить. Її ненависть і її любов до ідеї викликають у нас почуття подиву і пошани. Несамохіть пригадуються по прочитанні "Одержимої" слова авторки про "руки неучені до зброї,що довірливо шукали дружньої руки а тепер стискаються "від судорогів злости".

В роках 1910-11 пише Л.Українка кілька творів,що в більшій або меншій мірі порушують таку актуальну для справжніх борців проблему зради,та зрадництва. До них можна зарахувати "Боярину","Вілу-посестру" і "На полі крови". Лише в останньому творі ця проблема займає цен-

тральне, виключне місце. В "Боярині" властиво маємо до діла з, так би мовити, пасивною національною зрадою, яка криється за угодовською політикою. Ця драматична поема, одна з нечисленних писаних на сюжет український, дуже характерна для Лесі Українки, коли мати на увазі ідеї в ній висловлені, або оцінку вчинків дієвих осіб, яка виплиає з ходу дії. Степан - це син батька-москвофіла (подав у Переяславі голос за Москвою), який "дороблявся" на московській службі. Отже ідейний плащик того батька дуже тоненький і слушно Іван обвинувачував його в зрадництві. Адвокати Скоропадського ще й нині могли б з користю для себе прочитати хоча б влучну, повну іронії, відповідь на таке шаблонове для всіх колишніх зрадників виправдування, що мовляв батько "вірно додержав слова Москві"- "Та певне! Краще зрадити Вкраїну" і не менше влучну саркастичну примітку до того "sui generis " патріотизму - "однаково чиї лизати пяти, чи лядські, чи мос-

ковські"! Викрути і софізми не поможуть! Авторка устами Івана без жалю здирає машкару "зі служеня на чужині рідній вірі помаганням здалека пригнобленим братам",за котрим стоїть просто апетит "на соболі московські". Але Оксана засліплена особистим почуванням,вірить брехні,що саме в наслідок угодовської політики рука Степана "від крови чиста" і виходить заміж стаючи "бояринею". Третя дія дає нагоду авторці викрити фальш усіх слів Степанових і показати,що з а в с я к и м у г о д о в с т - в о м криються л и ш е о с о б и с т і і н т е р е - с и ,яким служиться, а "для справи" може угодовець хиба десь-колись подати якусь "супліку" без надмірного ризика, але і :.. без наслідків! Ця угодовщина, ця "мирна політика" врешті з уст Оксани одержує рішучий засуд: "Боялися розливу крови,а не подумали, щ о б у д е ,як у т и х о- м и р и т ь с я в с е !" Потроху Степан мусить,як і всякий угодовець [illegible] тоді виявяє сам: "си-

дів, сидів у з а п і ч к у м о с к о в с ь к і м п о к и л и л а с я к р о в , поки змагання велось там, на Вкраїні. Ось руки, з д а є т ь с я ч и с т і , п р о т е в с е м а р и т ь с я щ о ї х п о к р и л а не кров, а так, немов я к а с ь і р ж а . Одначе закінчення твору не повинно лишати сумніву ні в кого, що на р у к а х С т е п а н а т а к и є к р о в , але кров не так тих, що полягли смертю лицарів, а кров жертв угодовської політики, а серед них і Оксани!

Отже зрадництво Степана, яке полягало тільки в легальній дезерції, добре замаскованій і д е м о б і л і з а ц і ї в о л і д о б о р о т ь б и авторка засуджує сама закінченням цього твору.

Одначе, може бути і інше зрадництво, більш очевидне, а проте ... не свідоме і не справжнє. Такої "зради" допустилася Біла-посестра, яку крилатий кінь виніс з бою, лишивши самого її побратима. Тут з р а д и н е б у л о,

але побратим б у в п е в н и й з р а д и, ця зрада для нього суб'єктивно існувала і вона спричиняється до його заломання. Згадавши вже раз про цей твір мусимо зазначити, що перша половина була написана в 1898 році і нічого особливого в ній немає, але друга, написана в 1911 році, варта того, щоб на ній хоч трохи спинитися! Віла в другій частині спромагається на героїчний вчинок, виявляє у відношенні до психічно заломаного побратима р і ш у ч і с т ь і т в е р д і с т ь м у ж а - л и ц а р я і туга, яка огортає її після того вже є того рода, що від неї "стає серцю тісно в грудях". Жалібний спів Віли - це вже не плаксиве голосіння, а "весняний грім" |що віщує оновлення природи|, сльози, що ронить вона "в лютім горі" падають, як дощ весняний а с п р а в ж н і й т р а г і з м того горя будить в горах "світляні веселки і велика п о н а д х м а р н а туга нам на землю р а д і с т ю с п а д а є". Ця конструктивна роля

справді в е л и к о ї туги, героїчного трагізму та думка, що той, хто втратив охоту до боротьби, до розросту, почуття насолоди ризиком і змаганням є вже "трупом за життя", якого слід усунути з дороги - це те нове, що дала нам Л. Українка в цьому творі. Цього всього звичайно, не написала б Леся Українка в році 1898, коли почала була цей твір.

Але погляньмо на твір, в якому поетка оригінально, поновому, розглядає проблему зради, твір, головним героєм якого є клясично-символічний Юда Іскаріот. У Лесі Українки Юда є матеріялістом, що не міг зростися з ідеями Христа, не міг їх збагнути, але продавши Христа, все ж соромиться цього, докори сумління його мучать і він, н е п р и з н а ю ч и с я н а в і т ь с о б і в т о м у, все ж тікає від людей, купуючи за ціну крови - поле |знов матеріяльні добра за зраду вищих нематеріяльних цінностей|. Випадково його пізнає стороння пересіч-

на людина,яка нічого спільного не має з христіянами і з простої цікавости вислуховує оповідання Юди. Як і кожен зрадник,щоб себе виправдати,мусить Юда очернювати Христа. Перекривлювання мови Христа викриває ту ненависть, яку почув кожен зрадник до того,кого |чи що| зрадив... за свої укривані таємні докори сумління. Чим сильнійші докори - тим глибша ненависть. Довго розпитує прочанин Юду,намагаючися зрозуміти справу і винести свій присуд. Самолюбний,підозрілий і образливий Юда не міг навіть розуміти Ісуса |доказом є хочби пояснення причастя|,але це нерозуміння він тепер свідомо перебільшує, щоб усправедливитися перед самим собою і мати змогу відновити втрачену духову рівновагу дальше жити..."Сам винен" |Ісус|. - це одинока дошка рятунку для Юди. Але обєктивний суддя - прочанин не може стати на становище Юди,особливо . його обурює підлий спосіб зради - поцілунком і радить Юді "краще вже мовчати коли вчинив ти оттаке плю-

гавство". Але Юда мовчати н е м о ж е , він м у с и т ь виправдатись не так перед прочанином, як п е р е д с о - б о ю . Та викрути не помагають. На увагу, що його поцілунок "був зовсім холодний" він чує лише :"мовчи! Не говори! Чи гад теплий, розпарений на сонці, чи холодний - однаково бридкий"! Очевидячки належиться зрадникові одне - бойкот, проклін, камінь! Навіть таку потрібну воду прочанин вертає не бажаючи нічого мати від Юди!

В цьому творі ми маємо не лише надзвичайно глибоку аналізу психіки зрадника, але і такий характеристичний для Л. Українки б е з к о м п р о м і с о в и й о с у д з р а д н и к а м . Це варто спеціяльної уваги, коли пригадаємо, що часто мало не за людей гідних пошани мають у нас не лише ріжних Короленків та Винниченків, а навіть Скоропадських і Сірків, що "цілуючи" зраджували рідний край, аби лише потім могли оправедливити "нерозумінням" або "несвідомістю"!

Рішучий осуд,огида до зрадника не зважаючи на всі виправдуючі мотиви вложені самим зрадником - людині цілком безсторонній,незаінтересованій - навіть з боку цієї людини - це те нове,властиве справжній Лесі Українці,що тут знаходимо.

До прекрасних,характерних для світогляду Лесі Українки,поем належить своєрідно оброблений світовий мотив "Трістан та Ізольда" під назвою "Ізольди Білорукої". Трагізм ситуації і твердість характерів відчувається тут в кожному слові. Трістан Л.Українки не має ні краплі мягкости чи сентиментальности,навіть може має щось, що межує з певним демонізмом. Побачивши раптом,як йому здавалось,Ізольду Золотокосу і запитавши,"чи для лицаря свого убила чоловіка"- він н е ч е к а ю ч и н а з а п е р е ч е н н я згоджується в д р у г е випити келих кохання. На запит,що має робити тоді Ізольда Білорука, яка н е м о ж е перестати його кохати він без

ж а л ю і в а г а н н я каже:"Нехай вона в Єрусалим
Іде на прощу боса".

Се все скорше нагадує героїв оповідань Барбе Д"Орвільї зі збірки "Діявольське", як "героїв" тодішньої українсь-кої літератури! Ізольда Білорука має таку ж г о р д у т в е р д у й с и л ь н у д у ш у, яка відкидає рішуче любов, що була скерована на неї помилково, хоче бути с а м а с о б о ю і б е з ж а л ю вбиває своїми сло-вами Трістана |якого л ю б и т ь г а р я ч е| і так перемігши Ізольду Золотокосу іде в домовину зі своєю здобиччю радіючи, що "його покриє чорная коса".

Так ми бачимо, що в ряді творів у Лесі Українки вже неможливо віднайти навіть натяків на ідеї властиві сен-тиментально-демократичному українському народолюбству. Більше того, в віршi "Граф фон Еінзідель" Леся Українка рішуче розправляється з перейшовшою до нас з московсь-кої літератури ідеєю "кающевося дворянства". Ця ідея

ще покутує серед нас у формі ідеалізації селянства,"народу". Граф,що захворів на цю,поширену тоді хворобу,питає у своїх предків "хто дав" йому "п а н с т в а н е п р о ш е н и й д а р", та "як скинути п р и к р и й т я г а р ,пута для духа ганебні"?

Одержує він таку характерну для с п р а в ж н ь о ї Лесі Українки відповідь:

"Ми в серці ховали не марну пиху
А ц н о т и, що з р о щ у є с л а в а
Глянь всі ми - закуті в залізо/борці
Або посивілі в науках ченці
Ми с в і т о ч і с в о г о н а р о д у .
З а н а м и спокійно жили орачі,
Бо м и боронили і вдень і вночі
Плоху гречкосійську породу
Лицарські повинності - гірше ярма
Ти скинуть їх прагнеш тепер? Та дарма
....

З твоїх поривзннів не буде пуття:
Хто так на розпутті прожив
без пуття,
Не піде ні в рай, ані в пекло!"

Зокрема останні слова вказують, що Леся Українка як всі великі люди, найбільше боялася такої милої серцю обивателя "золотої середини", вона моглаб повторити слова Шевченка про долю "коли доброї жаль Боже - то дай злої, злої!"-

В цьому вірші, як бачимо, з усією яскравістю висловила Л.Українка думку таку чужу "кающімся дворянам", "хлопоманам" "соціялістично-народницькій" інтеліґенції з її божком - Драгомановим. Однак ця думка не має нічого спільного з "клясократичною" ідеольоґією прихильників ґенерала Скоропадського. Тамті хочуть мати "і ставки і млинки", хочуть мати посаду і владу не за справжні заслуги перед своїм народом, не

за "цлоти, які зросла слава" |бо таких не мають!|, не за те, що були "світочами народу", а тільки за те, що були надзвичайно московських льокаїв, слуг ворога нації, винесених ласкою того ворога, на становище "пана"-посіпаки.

Цей вірш вказує розуміння Л. Українки ролі еліти та маси, признання прав справжньої еліти незалежно від того чи вона виділилася з гречкосіїв, чи зі старої родової аристократії.

У 1911 році кінчить Л. Українка драму "Руфін і Присцілла", та пише "Адвоката Мартіяна". До першої з них сама авторка привязувала велику вагу. Та й не диво, бо властиво драма в цілому се алєгоричне зображення Росії того часу |це не значить однак, що не може цей твір бути актуальним і в іншій подібній імперії|. Руфін - се поступовець к-д типу Мілюкова, чи ще лівійший, решта - се ріжні революційні ґрупи персоніфіковані в членах хрис-

тіянської громади,до соціялістів включно. Нартел - се персоніфікація поневолених націй.

Тому так п о в а ж н е місце займають у драмі д и с к у с і ї на теми,що м а л о м а ю т ь с п і л ь н о г о з в і р о ю , а саме: відродження Рима |Росії|,національне поневолення і таке інше. Се так би мовити в поземому перерізі,а в сторчовому - розвязує авторка проблему любови взаїмної і духовної єдности як передумови справжнього подружжя. Всі ідеї висловлені Л.Українкою устами дієвих осіб,звичайно р і ж н я т ь с я ц і л к о в и т о від тих,що були властиві творчости її з молодих літ,але за те доповнюють і гармонізують з ідеями питомими справжній Лесі Українці. Замісць теріторіяльного "станового" патріотизму |Роберт Брюс| бачимо тут вже ріжні прояви націоналізму |Нартал,Люцій, Руфін|, замісць ідеалізації плебсу і всіх взагалі "людей",виявлена с п р а в ж н я їхня в а р т і с т ь

і викриті справжні, не конче вже високі мотиви їхнього поступовання, і підкреслена з усією силою вартість сили і твердости характеру, та конечність крівавих жертв для тріумфу кожної ідеї. -

В "Адвокаті Мартіяні" ж дала нам Л. Українка тип скромного г е р о я , людини залізної волі і витривалости, д и с ц і п л і н о в а н о г о "с а л д а т а р е в о л ю ц і ї".

Він не вибирає шляхів боротьби за справу, він не керує, він л и ш е в и к о н у є те, що йому доручили, виконує вдень і вночі з а в с я к и х о б с т а в и н, с л і п о і в і д д а н о. Ся н е з л о м н і с т ь і с и л а х а р а к т е р у робить і сей твір типовим для великої нашої письменниці, адже темою його ще одна з форм героїзму, а герой - одна з крицевих натур!

Трохи відокремлено стоїть "драма-феєрія ", а саме "Лісова пісня", яка не лише формою, а й тематикою і ідео-

льоґічним матеріялом ріжниться від решти творів, стаючи поза межами політично-громадських проблем. В "Лісовій пісні," в чудовій, високо поетичній формі, намагається авторка знайти відповідь на питання взаємин між "людиною" |у найкращому розумінні цього слова| і природою, та між дочасним, буднями і вічним: поезією, мистецтвом.

Ґенезу цього поетичного твору і належне освітлення та зясовання його й тих, цікавих поглядів на світ, мистця, людину і мистецтва, що в ньому знаходимо, а також художніх засобів авторки, мушу відложити до іншого разу, бо це виходило б по-за межі даної теми. Підкреслюю лише, що хоча "Лісова пісня" тематично начеб то ріжниться від решти творів поетки, проте вона є орґанічною частиною справжнього, власного її світогляду.

В році 1900 в своїх ліричних творах, коли авторка ще ставила питання "чи тільки блискавицями літати словам, що з туги народилися?" і пробувала писати на інші те-

ми в іншому роді ... і мусіла остаточно ствердити:"Ні я покорити її не здолаю, ту пісню безумну, що з туги повстала". Слово Лесі Українки вже тоді частійше "б'є чорними крилами мов хижая птиця і ранить". Слово те безкомпромісове і для вищих цілей, як в Ґетовому Фавсті руйнується приватне щастя людське |хатина Филимона і Бавкиди| так і пісня Лесі Українки "вбогу хатину, останній притулок" в динамічному розгоні до вищої мети "байдуже лявіною скидає в безодню". Адже не залежить великій ідеї на окремих одиницях, сірих, звичайних людях, коли та ідея може принести щастя майбутнім поколінням нації. Це закон Богом даний природі і всьому живому, закон, згідно з яким мати навіть малої пташинки жертвує життям для добра пташенят. А кожна справді велика ідея в остаточному має служити саме щастю майбутніх поколінь. Це - коли хочете, спростачена пігмеями думка Макіявелі "для мети - виправ-

дує засоби" |очевидно при умові,що мета є справді "велика" це б така,котра є й мудра і можлива до здійснення і здатна дати справедливе щастя мілїонам людей|.

Отже, на думку поетки, то приватна справа тих сірих людей,що "необачно" попали між молот і ковало. Колишня лагідність і солоденькість зникли без сліду з творчости Л.Українки і сама авторка каже,що в ній "нічого лагідного нема".

В своїй творчости Леся Українка"помститись хоче. Вогнем,отрутою,мечем двосічним туги","Коли вам страшно" каже поетка "геть з дороги","летить б е з у м н а пісня - стережіться!"

Бож сама авторка вже не встані припинити боротьбу, не встані навіть подумати про капітуляцію,на саму думку таку "рука стискає невидиму зброю і в серці крики боєві лунають".

Тай тому не конче Леся Українка "вибирає" собі те-

ми,бо пісня її, як вона сама казала "безумна" і "покорити її не здолає" авторка ,вона знову вертається |бо мусить| до найбільш болючого,але й найбільш цікавого їй питання - національного. І повстає один з шедеврів творчости великої нашої поетки - "Оргія".

Сей твір, котрий можемо вважати поважним вкладом у скарбницю світової літератури, не стратить своєї актуальности доти, доки існуватиме в світі національна неволя ,в якій би то не було формі.

Формально, акція відбувається в Римській Імперії в Коринті,де на тлі греко-римських відносин може Леся Українка виразно поставити ряд проблем і окреслити позиції,які займати мусять представники певних течій серед пануючої і серед поневоленої нації, а то в історії ролі, як і відносини такі і основні типи є властиві для всякої держави всіх часів, де є

національне поневолення. Правда, де-які критики |Якубський| звужують до смішного і значіння і обсяг порушеної проблеми - до відносин в бувшій Росії. А вже доказом повного нерозуміння або, що гірше - бажання затемнити виразно поставлене питання і відповідь авторки, є проба звести все до відносин між "російським ц а р а т о м російською п а н у ю ч о ю клясою і українським м и с т е ц т в о м" чи до |Коряк| ототожнювання "Р и м с ь к и х завойовників - з російською буржуазією і панством на Україні, а Коринтських греків - з українською інтелігенцією, нездатною до революційної акції; Антея ж та його учнів - з "новою силою", яка має знищити владу римських завойовників" Такі пояснення не витримують жадної критики, бо невідомо ч о м у малиб ми бачити в особах римських завойовників л и ш е ц а р а т і то російський, а в коринтських греках не взагалі панів зденаціоналізовані верстви поневоленої нації, з яких виходили

ріжні Коряки, Щупаки і т.п.; а українську інтелігенцію? Чому в особі Антея, чи в його учнях ми мали б бачити цілу плеяду Троцьких, Нехамхесів, Коряків, Луначарських і інш. на чолі з Леніним? Чи знайдемо хоч найменьший натяк на "лівизну" поглядів Антея, на клясовий підхід, на бажання змінити суспільний устрій? В дійсности ж Леся Українка, яка пишучи цей твір вже досягла вершин своєї творчости, д а в н о п і д н я л а с я п о н а д п е р е б і л ь ш у в а н н я к л я с о в и х а н т а г о н і з м і в і з надзвичайним мистецьким тактом і плястикою змалювала відносини між нацією пануючою і поневоленою не в момент її підбиття, чи визвольної боротьби |коли ці відносини ясні навіть для поверхового глядача|, а в так би мовити в "другій стадії", коли вже поневолення втратило гостроту і пануюча нація не потребує для осягнення своїх цілей надто часто користати з сили. Про збройну боротьбу немає мови, лише окремі патріоти намага-

ються,спираючися на мистецтво, вдержати націю при житті. Певна свого панування пануюча нація в особах ріжних своїх представників н а ч е б т о по ріжному ставиться до культури та прав поневоленого народу. Прокуратор - це націоналіст пануючої нації,типу польських народовців чи Пуришкевича або Гітлера і т.п. Префект - в істоті річи мало чим ріжниться,але підхід його, м е т о д и й о г о є інші,він начебто "обєктивіст" і "прихильник права". Зате ліві кола від найлівійших лібералів,до однодумців Коряка включно,представлені в особі Мецената. Се свого рода Ь.Шов - англійців,Карл Маркс,чи Жорес,польський Васілєвський,Т.Глувко,чи російський Рилєєв,Чернишевський або Лєнін|маючи на увазі лише національні погляди|. Хілон - се " sui generis " Гогаль,Драгоманов чи Винниченко,а Федоном міг би бути і Коряк |колиб не брак хисту|. Неріса - се та молодь поневоленої нації,що шукає приємностей,успіхів,розголосу і насолоди.

З численних діяльогів і суперечок дієвих осіб, з їх вчинків і заховання читачеві ясно, що Леся Українка багато ранійше за нас, не маючи навіть досвіду часів світової війни і російської революції, прийшла до висновку, що всі верстви пануючої нації, хоча ріжними шляхами, ріжними методами, незалежно від декляративних заяв - однаково ставляться до поневоленої нації стремлять до закріплення панування. Розмова між римлянами, яка попереджує приход на оргію Антея виявлює весь фальш солодких слів Мецената і узасаднює конечність, для всякого, хто вступив на шлях угоди з конечности, але не втратив ще національної гордости і ідейности, кінчити так, як кінчить Антей! Вже в першій дії бачимо, що справжній націоналіст поневоленої нації повинен в п е р ш у ч е р ґ у засвоїти свою культуру вповні |їхати до Атен|, а лише після того має шукати доповнення "по всьому світі". Сей "у в е с ь с в і т" в уяві ріжних "драгоманівців" |Хілон| все бу-

де обмежуватися до школи урядженої ворогом |Меценатом|, з метою денаціоналізації поневоленої нації. Вони дуже легко змішують державну приналежність з національною і сим "улегшують" собі перекінчицтво |Антей:"я і ти і наша мова латинськими вже стали?" Хілон: "Розумів я властиво римське,та змилив у слові".|. Тут же Леся Українка викриває нещирість аргументів,якими лише пробує виправдатися Хілон і змушує його визнати на останку,що йде він до чужої школи не для науки... а для карєри! Для сеї карєри готові такі людці віддати свій хист і звеличувати ворога своєї нації!. Справжній патріот,що,як Антей,пристрасно ненавидить ворога |слова матері Антея|,виганяє Хілона. Сестра Антея,то також націоналістка і патріотка,а Нерісса - молоді плебейські маси,міщанство,"нарід" Антей їх любить,вбачаючи в них дітей своєї нації,але се зіпсуття покоління |дочка рабині - розпусниці|, яке шукає лише насолоди і матеріяльних благ.

До Антея приходить його учень Федон намовляти на угоду |запросини на оргію|. Сею нагодою скористалася авторка,щоб показати той "комплекс нижчости",що є такий характерний для поневолених націй - Федон з а х о п л е н и й особою Мецената "такий привітний,неподібно що в е л и к и й п а н ,говорить так..." до того ж здається рабській душі Федона,що навіть Антея "перший оцінив" той же Меценат,а запросини Мецената на думку Федона"велика честь". Від того почуття нижчости охороняє Антея святий вогонь ненависти. Більше того,Антей,караючи Федона,каже у відповідь на питання останнього чи еллін має сидіти без хліба і без слави,з усією рішучістю націоналіста:"Діди приймали вінці свої з рук матері Еллади, батьки дозволили звязать їй руки і тим синів позбавили вінців" і еллін м у с и т ь сидіти "без хліба і без слави,коли одне й друге здобути може тільки з римських рук". Чогось подібного,звичайно, не написалаб Л.Україн-

ка в першім періоді літературної творчости. Ненависть же робить Антея невражливим на ріжні софізми Федона. Антей міг би приняти "хвалу від ворога на полі бою, але не в полоні", бо знає, що хист поневоленого приносить славу не поневоленому, а власне пануючій нації. Ось клясична формула Антея:

"Н е с л а в у дозволяють н а м носити
А с л а в у Р и м б е р е немов податок
І тая Терпсихора, що продав ти
Прославить не Елладу й не тебе,
А той багатий Рим, що стяг всі скарби
З усіх країн руками Меценатів.
....

Ти тільки раб отой, що хистом оргію панам скрашає, та о р ґ і я в с е ж п а н с ь к а з о с т а - є т ь с я х о ч р а б с ь к і р у к и в р я д ж у - ю т ь ї ї ".

як і всяка правда, ся думка здається ясною і самозрозумілою, але проте не лише Драгоманів, а навіть і сучасники Л.Українки думали інакше. Вони доводили, що природно всякому вченому, публіцистові і т.п. шукати ширшої авдиторії, а не обмежувати напр. українською мовою кола читачів. Не лише Драгоманів, а й Тимченко, Кримський, Грінченко, Винниченко послуговувалися инколи московською мовою та уважали похвалу москвинів за повноцінну монету, кажучи, що не "першина приймать хвалу чужинців" - робить авторка устами Антея важливе застереження "чужинців - так, а л е н е п е р е м о ж ц і в !" Бо переможець л и ш е т о-д і п о х в а л и т ь "к о л и п о д о л а н и й ч о-л о п о х и л и т ь і п о р о х п о ц і л у є з п і д с т і п й о г о ". Та й не диво, хіба ж не "перейшли вони по нас, як по містках з безодні варварства до храму слави всесвітньої?" Все се вибиває ґрунт з-під ніг всім, що не бачать злого в культурній співпраці з пе-

реможцями,з пануючою нацією протиставляючи тому всьому і навіть політичному реалізмові - вигук "красу змагання хоч і без надії". Се був свого рода контрарґумент до Драгоманівського "самостійництво немає під собою ніякого ґрунту". І ось,сього непохитного Антея безмежна любов до своєї жінки,бажання зберегти честь сеї "елліньської дитини" змушує свідомо піти на злочин - прийняти запрошення переможця і йти своїм хистом скрашати його орґію! Друга дія дає змогу авторці виявити,як в інтимній розмові,так в поступованні,справжнє відношення всякої пануючої нації до всякого поневоленого народу. Ми могли подібне бачити відношення й міркування чужинців з уст, як москалів,так і поляків - отже можемо ствердити всі беззастережну їх правильність.

Кожна пануюча нація,як і Меценат,запевняє,що "працює щиро" щоб "якось подолати сю дикість і недовірливість,щоб сполучити в одну родину дві части люду коринт-

ського - римлян і греків". В кожній такій "родині" п е р ш е н с т в о належить переможцеві, а чому-се - не важно! Чи тому, що він показуватиме, як Меценат, що ооовязково "треба римлянина для цінування хисту", чи тому, що як прокурор казатиме бундючно: "В Атенській Академії купити можна двох лавреатів за обол - один поет, другий фільософ буде! Обачнійше не витрачать оболй!" Чи нарешті тому, що "префекти" все "запевняють" поневоленій нації "спокій і закон", який дозволятиме прокураторові дуже скоро ствердити, що у поневолених нічого, "навіть мови не було ніколи! Були лише діялекти іонійський, атицький, ще не знаю там який, що ні письменник, - то й балачка інша". Ті кола пануючої нації, які "боронять" поневолену націю і яких, їхні компатріоти, навіть обвинувачують у скріпленню сепаратизму, все можуть щиро відповісти устами Мецената, що вони п р и в ч а ю т ь ... ласкою й дарами навіть всіх в и д а т н и х чужинців

Рим любити. Хто любить той упо- добитися може до любого і тілом і душею", отже фактично іншим шляхом стремлять до тої ж асиміляції, лише заміняючи ненависть |якій і Леся Українка і Шевченко надавали велике значіння| - "любовю"!

Порівняйте ці думки з тими, які висловлювала авторка в "Роберті Брюсі" і побачите, що вони цілковито протилежні, як і все писане в другій половині її творчости. Ряд дрібних подробиць, поданих в "Оргії" скріпляє і узасаднює позицію авторки, та згущує атмосферу, підкреслюючи зневажливе відношення переможців до поневолених, збільшує драматичне напруження, щоб на останку виявити всю шкідливість кроку Антея і марність його жертви |поступившися не врятував здеморалізованої неволею "дитини рабині"|. Се все узасаднює як вбивство власної жінки, так і самогубство - сей одинокий вихід зі збереженням

власної гідности з ганебної ситуації. Дуже симптоматична порада Антея товаришам "угоди" - "товариші - даю вам добрий приклад". Се значить, що честь більш варта за життя! Знова питомий Лесі Українці погляд!

Я навмисне докладнійше спинився на цьому творі, щоб повнійше висвітлити власне національні погляди авторки і щоб докладнійше зясувати, які основні принціпи пропаґовані авторкою в цьому творі, роблять її національну ідею націоналістичною, безкомпромісовою. Жадних слідів соціялістичних чи демократичних ідей про "мирне співжиття" націй, про шкідливість національної ненависти, про солідарність певних ґруп пануючої нації і поневоленої нації як зі спільниками у боротьбі проти режиму, тут не знайдемо. Тільки той, хто ставить національну справу на перше місце, а що до питань соціяльних й устроєвих то уважає, що не варто їх висувати на перед до розвязання головної справи - є націоналістом, а саме так ~~дивиться на~~ світ і

наша велика поетка в другій половині своєї творчости.

"Орґію" ж саме таке ставлення справи,в парі з глибиною знання психіки та внутрішньою узасадненістю й суцільністю дієвих осіб робить цей глибоко національний твір - твором інтернаціонального значіння,твором,якому місце у всесвітній літературі. За те розуміння важливости і конечности національної боротьби,боротьби завзятої і безкомпромісової,висуває на одне з перших місць питання "тактичне",питання орґанізації сили,питання ролі проводу,питання влади! В зарані своєї творчости,як я вже вказував,авторка торкалася і тих питань,даючи на них готову відповідь демократично-ліберально-соціялістичного табору,відповідь,яку можна булоб назвати,маючи на увазі відомий вірш Франка,"антіберкутівством".- Сила - се,як думали вони,орґанізоване громадянство мирно й розумно настроєне,а влада,це щось протилежне волі,щось,що деморалізує і що громада повинна обмежувати,щоб було нешкід-

ливе. Пізнійше,очевидячки,авторка не один раз задумувалася над сими питаннями так тісно повязаними з ролею одиниці та зі значінням проводу,певно читала на ту тему багато,знайома була з творами Ніцше,Ібсена та інших і в коротенькому творі,одному з останніх своїх творів,який зветься "Триптих" постаралася сказати своє слово в сій справі. Перша частина "Триптиху"підкреслює,що навіть цілком втомлена,виснажена,збайдужіла й безсильна людина під впливом великого бажання поправити свою велику помилку,мимовільну кривду,під впливом могутнього пориву душі зродженого прикладом ідеалізму і саможертви,може стати в одну хвилину знова дужою і доконати великих чинів. Сила,оперта на почуття обовязку |друга частина "Триптиху"| потрібна для оборони нації,|символічно "міста"|.Але для оборони міста перед "ніччю та її слугами",міста,що немає мурів |держава|,якого мешканці в наслідок поневолення є здеморалізованою "отарою овечою" і лише по створенні дер-

жави стануть "впорядкованою громадою, народом не гіршим від своїх сусідів", - Потрібна сила героїв, визначних одиниць, провідників. Одначе самі герої, самі провідники, навіть доконуючи надлюдських чинів, не встані виконати своє завдання, яке є і понад силу самих вибраних одиниць. Для виконання свого завдання мусять бути проводом змобілізовані маси. Се останнє завдання має взяти на себе мистецтво, воно мусить "овечу отару" зробити здатною до праці, дати їм віру в перемогу і запалити бажанням перемоги. Тоді "пігмеї", хоч і не так добре виконуючи працю, як герої, уможливлять докінчення мурів, доконають разом з проводом чуда! Остання частина "Триптиха" має вмкликати у читача віру в те, що той "сон", який скував духа нації, мине, оживе її дух і сила характеру, а з нею оживе й сила фізична та розірве всі пута національної неволі. Так розвязавши питан-

ня відродження та організації сили для остаточного визволення, авторка не могла не спинитися ще раз на питанні вартости і значіння влади. Це питання вона розвязала в написаному в 1912 році "Камінному господарі". Се один з останніх і то найкращих творів, в якому велика поетка дає відповідь на низку чи не найважливійших світоглядових питань, протиставляючи одні однім протилежні погляди і світогляди висловлені майже в формі тез та втілені в живі, художні постаті тих, що висловлюють ті тези.

Сама фабула "Камінного господаря" є мандрівною власністю світової літератури, яку кожний великий письменник, що зацікавлювався нею, обробляв по свойому. Власне Леся Українка скористалася сею мандрівною темою для виявлення своїх поглядів і розвязання проблеми влади, та оцінки ідеалів того анархізму, якому симпатизував Драгоманів і більшість її сучасників.

Її Дон-Хуан се власне своєрідна персоніфікація анар-

хістично-ліберально-соціялістичного світогляду молоді початку ХХ і кінця XIX століття, а сам "Камінний Господар" се представник протилежного світу ідей, принципу влади, ієрархії, обовязку, ладу, в е л и к и х а с п і р а ц і й і с а м о з р е ч е н н я для тої ідеї. Вже в першій дії намічається конфлікт, що випливає з засадничих поглядів на світ і завдання людини: дон Хуан н а в і т ь в н е б е з п е ц і "дбає про веселість", хоче одержати максимум н а с о л о д и від життя, а Командор н а в і т ь н а п е р е д о д н і в е с і л л я дбає про обовязок, гідність, повагу і збереження звичаїв. Дон Хуан вважає "вільним" того, кого громада викинула геть |отже його не обходять жадні обовязки, важні для членів громади, держави, чи суспільства|, хто намає батьківщини, бо "при світлі волі в с і к р а ї х о р о ш і", Він намагається приєднати до сих поглядів донну Анну. Але донна Анна має розвинене почуття г о р д о с т и та волю боронити

її від всяких ексцесів з боку дон Хуана. Ся гордість рішаючий чинник - вона стає на перешкоді дон Хуанові і не дає знижитися до плебейського світогляду. Одначе Анна на початку гнеться під тягарем обовязків повязаних з її становищем дружини Командора, обовязків, що відбирають їй рештки тої насолоди життям, втіленням якої є дон Хуан. Командор зясовує зноваж дружині обсяг і значіння своєї влади, значіння його роду, значіння етикету і просить донну Анну стояти на сторожі його прав навіть у дрібницях етикету. Донна Анна зітхає, вислухавши те все і розуміючи, що треба забути за ті приємности життя, котрі приступні людям, на яких не спочиває тягар влади. Командор у відповідь на зітхання робить увагу, що каяття запізне - вона знала, що її чекає, вибравши його і те становище дружини Командора. Ся увага вразила гордість донни Анни і вона каже: "я признаю Вам рацію", "Забудьте мої химери". Ся коротка, тверда відповідь уможливлює Командорові відкрит-

тя її своїх плянів і дає змогу вказати верхівля, на які він думає піднятися. Ось короткий, повний глибокого значіння діяльог: "Тепер я пізнаю свою дружину. Простіть, я був на . мить не певен Вас і боротьба здалась мені тяжкою за той щабель, що має нас поставить вище". Анна робить увагу: "вище є тільки трон" і одержує спокійну відповідь: "так, тільки трон". Вслухайтеся в сей тон і ви побачите, що се не хапчивий, жадібний панування для насолоди чи славолюбства тип, а дійсно гідне втілення ідеї влади. Знова вже вдруге, почуття гордости допомагає донні Анні перемогти вже не дон Хуана, а побороти в собі нахили властиві дон Хуанові |що я так би мовити матеріялізованим осередком того, протилежного командоровому, світогляду| і скеровує її на круту стежку, яка веде на верхівля! Слушно зве її Командор "орлицею", бо "орлиця тільки може на гострому і гладкому шпилі собі тривку оселю збудувати і жити в ній не боячись безвіддя, ні сонця стріл ні грізьби перунів і

за те їй нагорода - високости".

Але не так легко все ж стати людиною влади, вповні відкинувши все і ... дон Хуан знова, по відході Командора, вдирається, щоб почати остаточний бій двох світоглядів.

Знова пересічні почування пересічної людини, спомин і мрії про радість, щасливе життя, стають до помочі дон Хуанові, який пробує, спираючися на них "р о з б и т и к а м і н н у о д і ж" людей влади. Надходить Командор, дон Хуан перемагає, так би мовити, данне втілення ідеї влади - Командора, але боротьба не кінчена. Ідея жива, вмер лише один з носіїв її. На кладовищі донна Анна знова підкреслює дон Хуану, що "мала зроду горду душу" і зясовує, що "потрібен к а м і н ь коли хто хоче б у д у в а т и м і ц н е своє життя і щастя". В іншому місці каже вона: "Сама звила я се гніздо на скелі, труд, жах і муку все переборола і звикла до своєї високости". Так ожила ідея влади в гордому серці донни Анни і знова вступить в бій

з дон Хуаном. Донна Анна розбиває теорію "волі" дон Хуана кажучи, що того, хто увійшов у громаду самохіть-обвязують громадські пута, яких не можна скинути, але за те можна "силою й завзяттям духа зробити з них ланцюг потужний влади, що вже й громаду зваже наче бранку і кине вам до ніг! Я вам кажу - н е м а є б е з в л а д и - в о л і ! " Крок за кроком здає дон Хуан свої позиції і мусить, вбивши Командора с а м з а й н я т и й о г о м і с ц е . Одначе се таке парадоксальне, що сам дон Хуан каже: "Як чудно ... лицар волі - переймає до рук своїх таран камінний, щоб городів і замків добувати". Донна Анна ж повчає: "Ви ще не знаєте, що значить влада, що значить мати не одну правицю, а тисячі узброєних до бою, що можуть і скріпляти і руйнувати всесвітні трони й навіть - здобувати!" Порівняйте зі словами Командора в IV дії - побачите, що ідея його дальше жива, блискуча і реальна. Більше того, вона набирає все більшої сили і перемагає того, хто був ворогом.

Дон Хуан захоплено відповідає: "Се горда мрія", а донна Анна намовляє: "в спадок перейняти і свою мрію вкупі з командорством", а даючи йому плащ командора додає: "він, мов прапор, єднає коло себе всіх одважних, усіх, що не бояться кровю і слізьми сполучувать каміння сили й влади, для вічної будови слави!" Дон Хуан піддався; слухняно вдягає плащ і бере у руки ознаки влади. Але раптом, в дзеркалі він бачить не своє обличчя, а Командорове, Командор виходить з рами і кладе правицю дон Хуанові на серце, від чого той застигає в кам副ннім остовпінні.

Сей кінець є льоґічний - аджеж дон Хуан має рацію істновання лише яко персоніфікація ідеї "волі від чогось", а не "волі до чогось", анархії, ставлення понад все приємностей особистих від життя. Його серце мусіло завмерти під дотиком ідеї Командора, бо дон Хуан вмер вже тоді, ко-

ли перестав бути собою. Щоб стати носієм ідеї влади треба, як донна Анна,"на гору тяжко здійматися", мати вроджену гордість, бути гідним тої високої ідеї. Дон Хуан капітулював, його осліпила, перемогла ідея влади і хоча він вбив був одного з носіїв її, проте не був приготований до того, щоб зайняти його місце. Велич і камінна сила ідеї в особі Командора, Камінного господаря шпилів, вбиває дон Хуана, щоб сим, кінцевим акордом підкреслити тріумф, апотеозу великої ідеї.

Так Леся Українка, визволяючися поволі, але певно від всього мотлоху старих ідей, та ідейок старого народницько-соціялістичного, пацифістично-ліберального українства, дійшла від рабського "шукання співчуття" "у поглядах людей", від осуду гордости, з якої в неї на початку виростали "будяки колючі і глуха кропива", від осуду всякої війни, як "братовбийства", від любови до ворогів, від ідеалізації короля позбавленого влади |Робетр Брюс| пе-

реходить до звеличування протилежних ідей і нарешті доходить до апотеози влади, яко природнього закінчення мужнього світогляду великих націй.

Так Леся Українка своєю творчістю довела, що ґеній завжди визволиться з пут сучасности та, що кажучи її власними словами: "часи глухонімії не заглушать

Дзвінких думок, вони бренять, бренять!!!"

Можуть як пароксизми пропасниці вертати ще рецидиви драгоманівсько-антиберкутівського, провансальського світогляду, можуть, користаючися розгубленістю й дезорґанізацією в рядах інтеліґенції або обниженням її духового рівня, випливати на каламутних хвилях нові маленькі епіґони Драгоманових, Винниченків чи Григорєвих - але Леся Українка, яка по довгій еволюції знайшла саму себе, як її Донна Анна - переможе всякого Дон Хуана й забезпечить перемогу ідеям, без яких є неможливе визволення поневоленої нації, забезпечить перемогу цим думкам силою свого ґенія, силою мистецтва.

-

II.

"Лісова пісня" Лесі Українки та "Затоплений дзвін" Гавптмана.

Вже нераз критики порушували питання взаємин між цими творами двох великих письменників, але здебільшого підіймаючи лише принагідно, висловлюючи не завжди обґрунтовані твердження. Зразком такого трактування справи можуть бути напр. слова автора передмови до "Лісової пісні" в дванайцятитомовому виданні її творів, В. Петрова: "Між "Лісовою піснею" та "Затопленим дзвоном" багато є спільного, починаючи з назви |драма-феєрія| і кінчаючи загальною характеристикою окремих дієвих осіб та низкою спільних подробиць в обох пєсах.

"Прольог" "Лісової пісні" повторює вступний епізод "Затопленого дзвону", при цьому Мавку змальовано так, як і

"Равтенделяйн". У цьому твердженні Петрова, як побачимо далі, є багато неправильного. Нашим скромним завданням є в рамцях короткої статті вказати на ряд спільних рис і на те, що є відмінного.

Перше питання, що його мусимо поставити - це чи зазнайомлення Л. Українки з "Затопленим дзвоном" спонукало її до написання "Лісової пісні", чи цей твір повстав самостійно. "Затоплений дзвін" написав Ґ. Гавптман 1896 року, свою ж "Лісову пісню" написала поетка майже пятнадцять років пізнійше, а що вона володіла німецькою мовою і стежила за німецькою літературою, то й безперечно читала "Затопленого дзвона", багато літ перед написанням "Лісової пісні". Зрештою, сама Л. Українка в листі до своєї матері пояснює повстання свого твору не свіжим враженням від драми Гавптмана, а так:

"Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку в умі дер-

жала,ще як із того часу,як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала,як ми йшли якимось лісом з маленькими, але дуже густими деревами. Потім я в Колодяжному |на Ковельщині,де жили батьки Лесі| в місячну ніч бігала самотою в ліс |ви того ніхто не знали| і там ждала,щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені мріла, як ми там ночували - памятаєш? - у дядька Льва Скулинського... Видно вже треба було мені її колись написати.." Не маємо причин не вірити поетці і мусимо прийняти,що таки так,як Гоголь,перебуваючи на чужині в Московщині,затужив за рідним і написав свої "Вечорі на хуторі",використавши перекази і етнографічні особливості Лівобережжя,так і Л.Українка віддала належне рідним лісам, вірування і особливостям українського Полісся. А що до наміру.,то ми мусимо нагадати,що Л.Українка була безперечно в ту пору прихильницею неоромантичної течії в мистецтві.,захоплювалася природою так,як захоплю-

вався Новаліс,теоретик неоромантизму. Крім того Л.Українка була безперечно "Ніщеанкою",що відбилося в ряді її творів.

Як Л.Українка,так і Г.Гавптман виступили в цих своїх творах,як неоромантики з виразним забарвленням індивідуалізму Ніцше. Безперечно також,що коли Г.Гавптман знайомий був з творами його попередників,в яких царство людське зустрічається з фантастичним світом духів,з використуванням народніх вірувань,з поетичним одухотворенням природи та символізмом |можна шукати звязків зі "Сном літньої ночі" В.Шекспіра, з "Синьою пташкою" Метерлінка і навіть з "Провиною абата Муре"|,то тим більше Л.Українка була знайома з "Затопленим дзвоном".

Наслідок цих причин-мусіло бути дещо спільне обом цим творам.

Як в одному,так і в другому драматична завязка є в коханні людини і лісової німфи,як в одному так і в

другому людське кохання нестале і доводить до драматичного кінця. Але характери Мавки і Равтенделяйн дуже ріжні, хоч мають і спільні риси. Деякі спільні риси |як і ріжниці| є наслідком все ж не насвітлення авторів, а ріжниці або спільности народніх вірувань українського і німецького народів. Так напр., вірування обох народів уважають цих духів безсмертними і незнаючими свого походження. Тому Равтенделяйн каже:

"Не знаю, звідки я прийшла,
Не знаю, де іду ....
.... в темному гаю
Я гарна панянка лісна."

Такі ж властивості має і Мавка, яка на запит Лукаша, чи має вона "свій рід" відповідає:

"Є Лісовик, я звуть його "дідусю",
А він мене "дитинко" або "доню"

що ж до матері, то Мавці

...... здається часом, що верба,
ота стара, суxенька, то матуся".

На питання ж "чи давно живеш на світі?" - відповідає:
"Ніколи я не думала про те ...
Мені здається, що жила я вічно".

|Це все з першої дії, бо в "Прольозі" Мавка цілком не зявляється і взагалі цей "Прольог", всупуруч твердженням Петрова, не нагадує "Затопленого дзвону", в якому знову немає взагалі "Прольогу".|

Далі виступають виразно ріжниці між Мавкою і Равтенделяйн, при чому частина тих ріжниць безперечно повязана з цілком ріжним уявленням про світ духів українців і німців. . "Вся сила лісова, гірська і повітряна", змальована згідно з українськими віруваннями, в "Лісовій пісні", ставиться одне до одного "по-родинному". Ці сили повязані певною приязню, та відзначаються патріярхальністю відносин, властивою статечному селянству Поліської землі.

Лісові сили в істоті своїй не злі і не ворожі людині. Ця "сила" не є в своїй істоті "злою силою", не є ворожа людині й не мріє тільки |як німецькі духи|, щоб зробити якусь шкоду. Дядько Лев каже до Лукашевої матері: "що лісове, то непогане, сестро", а Мавці каже: "що правда я таки вподобав породу вашу лісову". Таке ж ставлення і тих духів до людини. Навіть болотяний український чорт "Куць" і той згадує згодом покійн. дядька Лева такими словами:

"Жаль не пристав мені - а все ж я мушу
Признатися - таки старого шкода,
Бо він умів тримати з нами згоду..."

Не те цілком відношення духів у "Затопленому дзвоні". Лісовик зве людей "чортове насіння" і не інакше та виявляє до них стало зненависть. З такою ж зненавистю ставиться і людина до тих духів, а особливо, коли вона християнин. В "Затопленому дзвоні" світ духів і постатей староґерманської мітольоґії у стані гострої війни з

християнським світом, а у "Лісовій пісні" ви не зустрічаєтеся взагалі не лише з такою ворожнечею, а там навіть нема згадки про християнство.

У "Затопленому дзвоні" мучить усіх духів отой "проклятий дзвонів крик", який вдирається в їхнє царство, але і до нехристиян, навіть один до одного виявляють вони злість, як напр. лісовик намагається дошкулити Лісовій Бабі, ельфам, Нікельманові і навіть Равтенделяйн. На цьому тлі стають зрозумілі слова Равтенделяйн про себе: "Я собі н е д о б р а, я вмію дряпатися, як озлюсь — кусати!" а її взаємини з Лісовиком чи Нікельманом можна схарактеризувати як безсердечну тілесну пристрасть з одного боку й кокетерію з другого боку. Для Мавки Лісовик є "дядько", який нею опікується, Водяник чужий дядько, але також не ворог, а красень — Перелесник — зальотник легковажний, без глибшого почуття, пристрастний, але не злий.

Равтенделяйн — кокетка, вона каже до свого образу у

воді:

"Ти хочеш бути краща всіх дівчат?
Сама це кажеш,пальчиками тичеш
У двоє сніжно-білих груденят..."

Мавка не має жадних подібних претенсій і прикмет,вона є просто прекрасна,наївна,чиста дитина лісу,втілення бездоганної,безгрішної природи. Вона не страждала ніколи,бо згідно з ідеями неоромантиків,та зрештою і Ніцше - природі є чуже страждання. Хоч одна і друга не знають "як можна плакать? що таке сльоза?",проте Мавка є добра від природи |не дає Лукашеві різати дерева:"не руш,не ріж,не убивай!"|, знає ціну радости,але не розуміє і не цінить, як і решта духів,страждання. Духи "Затопленого дзвону",- як видно із слів Нікельмана про сльозу - знають сльози, цінять страждання. Мавка просто і щиро,як все в природі, покохала Лукаша і то не так за вроду |яку цінить|, як за пісні,як за те,що є найкраще в людині. Равтенделяйн, по-

ді - є наслідком впливу неоромантизму.

У "Лісовій пісні" Мавка - це прекрасна душа чистої природи - стоїть подекуди вище Лукаша, тоді як у Гавптмана безперечно Гайнріх вищий за Равтенделяйн. В особі Равтенделяйн Гайнріх бачить "світ новий", але каже:

"Твій образ не лишав мене в спокою,
Я служив тобі, за тебе йшов до бою
....
Голос твій хотів я в дзвона крицю перелити
Ти - казка! Казко, поцілуй мене!"

Отже це творча Мрія мистця, це той ідеал, якого можна віднайти в таємничій природі, до якого можна йти, за який можна боротися і використати його. Лукаш - не творець, не мистець "з фаху", він просто - людина. Він не міг би сказати, як Гайнріх, що він "чужий і свій" серед людей і так само в царстві духів. Та це й зрозуміле, бо ідеї цих творів ріжні. Гавптман в символічних образах на тлі старих

любивши Гайнріха,здобуває його любов чарами. Пантеїстичні погляди неоромантиків знаходимо у Гайнріха,який поєднує їх з рештками культу староґерманського,але їх немає у Лукаша ані у Мавки.Про "пантеїзм" натомісць Мавки говорити трудно,бо в устах Мавки,яка сама є одуховленою природою -зовсім інакше,бо цілком природно згучать слова: "у нас у лісі нічого мертвого нема" отже це навіть не нагадує в цьому випадку Гайнріхового неоромантизму,а тим більше пантеїзму. Одна Русалка у Л.Українки не любить людських стріх,але русалка за українським віруванням скорше людського походження і має свої порахунки з людьми,як і Потерчата.

З цього бачимо,що безперечно Л.Українка в змальовуванні фантастичного світу цілком незалежна,а подібності випливають з певних спільних вірувань народу німецького і українського. Те,що драма у обох авторів починається на провесні,а кінчиться зимою і розвивається як все в приро-

ді - є наслідком впливу неоромантизму.

У "Лісовій пісні" Мавка - це прекрасна душа чистої природи - стоїть подекуди вище Лукаша, тоді як у Гавптмана безперечно Гайнріх вищий за Равтенделяйн. В особі Равтенделяйн Гайнріх бачить "світ новий", але каже:

"Твій образ не лишав мене в спокою,
Я служив тобі, за тебе йшов до бою.
....
Голос твій хотів я в дзвона крицю перелити
Ти - казка! Казко, поцілуй мене!"

Отже це творча Мрія мистця, це той ідеал, якого можна віднайти в таємничій природі, до якого можна йти, за який можна боротися і використати його. Лукаш - не творець, не мистець "з фаху", він просто - людина. Він не міг би сказати, як Гайнріх, що він "чужий і свій" серед людей і так само в царстві духів. Та це й зрозуміле, бо ідеї цих творів різні. Гавптман в символічних образах на тлі старих

любивши Гайнріха, здобуває його любов чарами. Пантеїстичні погляди неоромантиків знаходимо у Гайнріха, який поєднує їх з рештками культу староґерманського, але їх немає у Лукаша ані у Мавки. Про "пантеїзм" натомісць Мавки говорити трудно, бо в устах Мавки, яка сама є одуховленою природою зовсім інакше, бо цілком природно згучать слова: "у нас у лісі нічого мертвого нема" отже це навіть не нагадує в цьому випадку Гайнріхового неоромантизму, а тим більше пантеїзму. Одна Русалка у Л. Українки не любить людських стріх, але русалка за українським віруванням скорше людського походження і має свої порахунки з людьми, як і Потерчата.

З цього бачимо, що безперечно Л. Українка в змальовуванні фантастичного світу цілком незалежна, а подібності випливають з певних спільних вірувань народу німецького і українського. Те, що драма у обох авторів починається на провесні, а кінчиться зимою і розвивається як все в приро-

народніх вірувань хотів показати боротьбу двох світогля-
дів, двох світосприймань, сумніви і шукання мистця, конеч-
ність для творчости пожертвувати всім "людським" |роди-
ною| пошаною, становищем у громаді|, пожертвувати для само-
ти, для творчости, для чогось надлюдського. Далі хотів він
звернути увагу на те, що все ж "людське" є сильне в кожній
людині, а тим більше в мистці, котрого твори |як каже Лісо-
ва Баба| "тебе самого перейшли і ти скорився їм, як раб,
а не творець". Тоді вже не має виправдання за порушення за-
гальної людської моралі і таке порушення стає гріхом. Гайн-
ріх вважає себе грішником і тому бачить "дітей, що в дзбан-
ку принесли сльози мами". Ця проблема не була чужою Лесі
Українці, вона на неї дала відповідь у іншому своєму тво-
рі |"Забута тінь"|, де кажучи про страждання і сльози Дан-
тової жінки, стверджує, що по них "мов по росі перлистій,
пройшла в країну слави - Беатріче"- але Л. Українка дале-
ка від того, щоб докоряти Дантові!

Отже в "Затопленому дзвоні" - певна рутина, власний твір, як етап творчий, вище котрого не спромігся рушити його творець, вкупі з голосами "людського" світу довкола і того "людського", що було в мистці ; свідомість, що те "людське" має більші моральні права, ніж невикінчені твори, провадять разом з сумнівами до драматичної розвязки.

В "Лісовій пісні" авторка хотіла висловити на тлі фантастики і фабули, дещо подібної до "Затопленого дзвону", іншу ідею, а саме, що в кожній людині, яку ще не зробили людські будні і турботи своїм рабом, є нахил до краси, є туга за ідеалом, є те, що зве Мавка "цвітом душі" котрий "скарби творить, а не відкриває", хоча часто людина сама в собі того не бачить. "Ти сам в собі не розумієш, хоч душа твоя про те співає, виразно - щиро голосом сопілки... Воно ще краще, ніж вся твоя хороша, люба врода, та висловить його і я не можу..." Саме цей "цвіт душі" одуховлює природу, "дає їй душу" як оце дав Мавці, а людині може дати

справжне щастя і поєднання з природою. Але найчастійше життєві будні |Килина| приглушують той "цвіт душі", вбивають щастя, відривають від прекрасної і чистої природи і викривлюють взаємини, зводячи їх часто до утилітаризму.

Звичайно, людина має незалежну волю, але вона найчастійше погано нею користується і, лише втративши все, очистившись в огні страждань, може зрозуміти свою втрату і тоді може їй на мент останній заясніти колишнє щастя, бо людині не дано змоги повторювати життя зпочатку, а раз втраченого не не вернути ніколи.

З цього бачимо, що хоч безперечно багато є спільного в творі великого німецького драматурґа й Лесі Українки, проте не може бути мови про наслідування або запозичення. Просто вони служили тим же ідеалам, захоплювалися тими ж літературними теніями і кожен з них однаково любив старі вірування, повні справжньої поезії, своїх народів. Ґергард Гавптман міг використати, творячи свою

драму-феєрію, також твори своїх попередників, але безперечно незначно пізнійше написаний, невідомий йому твір Л. Українки, а Леся Українка безсумніву, крім інших джерел, збагатила свій поетичний досвід ще пізнанням Гавптманового твору. Докладне, однак, виявлення, що саме ми повинні уважати в "Лісовій пісні" за безсумніву спільне лише з "Затопленим дзвоном", отже запозичене у Гавптмана, може бути предметом значно більшої праці чим коротка стаття.

Нашим завданням було звернути увагу на деякі спільні риси і на деякі ріжниці в обох творах і тим заохотити критиків до уважного дослідження цього цікавого питання.

-

Поправка:
до стор.84 рядок 4: має бути:...робить "Оргію" - цей глибоко....